

Malmö högskola
Lärande och samhälle

Skolutveckling och ledarskap

Människa och Hund i samspel

En studie om hur personer med förvärvad hjärnskada i vuxen ålder samspekar
med pedagogisk hund i daglig verksamhet

Interaction between human being and dog

A study on adults with traumatic brain injuries interacting with dogs
pedagogically in a daily care center

Marie Nilsson

Förberedande kurs inför
specialpedagogiska program, 15 hp
2012-03-19

Examinator: Lisbeth Ohlsson
Handledare: Birgitta Lansheim

Förord

Jag vill framföra mitt varma tack till er som gjort det möjligt för mig att utföra denna studie. Ni har alla varit värdefulla på många olika sätt under processens gång, i en relativt ensam situation som soloskribent. Framförallt, vill jag lyfta fram de tre personer och sjukgymnasten som ställt upp och bidragit till observationsmaterialet. Tack vare er medverkan har studien kunnat genomföras vilket jag är innerligt tacksam för. Ni är viktiga och har gett mig och många andra en värdefull inblick i hur fantastiskt samspelet med hund kan gestalta sig.

TACK!

Marie Nilsson

Abstract

I daglig verksamhet enligt LSS för personkrets 2 i Malmö, har ”pedagogiska hundar” använts inom verksamheten sedan 2005. Utifrån positiva erfarenheter och nyfikenhet kring målgruppens utveckling i samspel med pedagogisk hund, har denna uppsats formats. Syftet med studien har varit att utifrån ett mikroperspektiv analysera samspelet mellan brukare och hund i planerade aktiviteter och därmed se vilka bärande kvaliteter samspelet genererar. Studieobjektet benämns som ”brukare och hund i samspel” utifrån personer med förvärvad hjärnskada i vuxen ålder. Metoden för studien har varit med utgångspunkt i en kvalitativ ansats och informationsinhämtandet har huvudsakligen skett genom videodokumentation. Tre brukare med förvärvad hjärnskada har observerats i aktivitet med pedagogisk hund och resultatet har analyserats utifrån Marte meos dialogprinciper för samspel. De teoretiska utgångspunkterna vid tolkningen av det observerade materialet, har varit utifrån ett salutogent synsätt, KASAM och utvecklingspsykologiskt perspektiv, men också speglats i fakta kring hundens kommunikation och forskning inom området relationen mellan människa och hund. I tolkningsprocessen har ett hermeneutiskt vetenskapligt förhållningssätt antagits. Studiens slutsats visar på, att i samspelet mellan brukare och hund är bekräftelsekomponenten utmärkande, vilket kan bidra till att brukarens självbild stärks. Den ömsesidiga nyfikenheten som resultatet visar på mellan brukare och hund, är grunden för att samspel ska uppstå och driva interaktionen framåt samt bidra till en ökad motivation hos individen. Även tydligheten och strukturen i arbetet med den konkreta hunden, har visat på att begripligheten ökar och att ”inre scheman för att vara med” skulle kunna återupprättas. Tydligheten skapar också förutsägbarhet och trygghet vilket bidrar till hanterbarhet och främjar därmed brukaren i dess situation med nedsatt kognition. Den positiva atmosfär som uppstår i samspelet präglas av glädje, vilket är den affekt som visat sig vara signifikant i studien. En positiv miljö bidrar bland annat till ökad inlärningsförmåga samt att bygga upp personliga resurser. Hunden ses i studien som ett pedagogiskt redskap.

Nyckelord: Daglig verksamhet, hund, KASAM, Marte meo, personer med förvärvad hjärnskada, samspel

ABSTRACT	5
INLEDNING	9
PROBLEMFÖRMULERING	13
SYFTE	14
PRECISERADE FRÅGESTÄLLNINGAR	14
LITTERATURGENOMGÅNG OCH TEORETISK FÖRANKRING	15
MANIMALISRAPPORTEN 2005	15
MANIMALISRAPPORTEN 2009	16
HUND PÅ RECEPT	17
HUNDENS SPRÅK.....	18
MARTE MEO – ”AV EGEN KRAFT”	19
DANIEL STERN	20
KASAM - KÄNSLA AV SAMMANHANG	21
METOD	23
METODVAL.....	23
UNDERSÖKNINGSGRUPP	25
TILLVÄGAGÅNGSSÄTT VID GENOMFÖRANDE.....	27
<i>Information till deltagare .....</i>	<i>27</i>
<i>Förundersökning .....</i>	<i>28</i>
<i>Pilotstudie .....</i>	<i>28</i>
<i>Reflektion .....</i>	<i>29</i>
<i>Videoobservation .....</i>	<i>29</i>
<i>Datahantering av film .....</i>	<i>31</i>

BEARBETNING	31
ALLMÄNT FÖR DE TRE OBSERVATIONERNA	32
ETISKA AVVÄGNINGAR.....	33
RESULTAT OCH ANALYS.....	35
DE TRE OBSERVATIONERNA UTIFRÅN ETT SALUTOGENT PERSPEKTIV	56
SAMMANFATTNING AV RESULTAT OCH ANALYS.....	59
<i>Fysisk förmåga</i>	59
<i>Kommunikation</i>	59
<i>Social interaktion</i>	60
<i>Miljö</i>	61
<i>Affekter</i>	61
<i>Välbefinnande</i>	63
<i>Tydlighet</i>	64
SLUTSATS OCH DISKUSSION	67
SLUTSATS	67
DISKUSSION	68
<i>Kritisk reflektion</i>	68
PEDAGOGISKA IMPLIKATIONER.....	71
FORTSATT FORSKNING.....	71
AVSLUTNING	72
REFERENSLISTA	73
BILAGA A.....	77
BILAGA B.....	79

Inledning

I mitt arbete som pedagog inom daglig verksamhet träffar jag dagligen människor med bestående hjärnskador. Det är människor som har varit mitt i livet med familj, arbete, socialt nätverk och inte minst en framtidstro. Plötsligt händer det otänkbara! Olyckan är framme och en mycket svår hjärnskada är ett faktum. En traumatisk hjärnskada orsakar livslånga bestående men i form av nedsatt kognition, en sammanfattande beteckning för alla intellektuella funktioner såsom varseblivning, tänkande, inläring, minne, språk mm (Scheibenflug & Schön, 2004), störningar i sinnestolkning, samspelssvårigheter, emotionella störningar, fysisk funktionsnedsättning och mycket mera. Skadan förändrar ofta personligheten och en ny identitet måste växa fram.

Hjärnan styr hela människan, från minsta blinkning till att kunna göra en C uppsats i specialpedagogik. Inte förrän man har förlorat vissa funktioner kan man förstå hjärnans storhet. ”Du är din hjärna!” skriver Scheibenflug och Schön (2004). De fortsätter:

Hjärnan är den mest komplexa struktur som vi känner till i universum. Idag vet vi mer än någonsin om hjärnan, men varje nytt svar leder till minst två nya frågor och då kanske de oftast handlar om hur hjärnskador påverkar människan. Hur hjärnan utvecklas beror till stor del på omgivningens krav. Att välja att inget göra blir lätt en självuppfyllande profetia, det vill säga hjärnans utveckling eller återhämtning efter en skada hämmas. Hjärnan anpassas hela tiden utifrån hur den används. (Scheibenflug och Schön, 2004 s. 5).

Liksom Scheibenflug och Schön beskriver, vet vi idag att en skadad hjärna kan förändra sig och kompensera sig efter nya förutsättningar d v s hjärnan är plastisk (se t.ex. Adler och Holmgren, 2000). Det är därför av yttersta vikt, att den som drabbas av en hjärnskada får träna och utmana sin hjärna omgående efter sin skada.

Lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS, 2011) innehåller bestämmelser om insatser för tre olika personkretsar. Personkrets 1: ”personer med utvecklingsstörning, autism eller autismliknande tillstånd”, personkrets 2: ”personer med betydande och bestående begåvningsmässigt funktionshinder efter hjärnskada i vuxen ålder föranledd av yttre våld eller kroppslig sjukdom”, personkrets 3: ”personer med andra varaktiga fysiska eller psykiska funktionshinder som uppenbart inte beror på normalt åldrande, om de är stora och förorsakar betydande svårigheter i den dagliga livsföringen och därmed ett omfattande behov av stöd och service” (LSS 2011 § 1). Enligt LSS har personkrets 2, personer med förvärvad hjärnskada i vuxen ålder, rätt till daglig verksamhet (LSS 2011 § 9) och det är denna målgrupp min studie avser.

Inom daglig verksamhet för personkrets 2 arbetar vi i Malmö rehabiliterande med brukaren i centrum. Personalen har ett relationellt perspektiv i arbetet med individen och som ett led i detta anpassas miljön efter brukarens behov och förutsättningar. Inom verksamheten agerar många olika aktörer, d v s pedagoger, specialpedagog, musikpedagog, aktivitetsledare, arbetsterapeut och sjukgymnast, som ser personen utifrån sitt professionella perspektiv. I samverkan med anhöriga och verksamhetens aktörer skapas en helhetssyn av brukaren. Verksamheten ska erbjuda brukaren en meningsfull sysselsättning med stimulans, möjlighet till utveckling, meningsfullhet och gemenskap (a.a). Varje person har sina egna individuella mål, vilka dokumenteras i en genomförandeplan.

Efter att ha arbetat som lågstadielärare i tio år, bytte jag bana 2003 för att arbeta som pedagog inom daglig verksamhet för personer med förvärvad hjärnskada i vuxen ålder. Denna målgrupp var alldeles ny för mig och jag visste ingenting om hjärnan och hur hjärnskador påverkar människan. Ganska snart förstod jag, vilka konsekvenser en skadad hjärna ger och några tydliga effekter var nedsatt samspelsförmåga, drivkraft och motivation. År 2004 upplevde jag en intressant situation inom daglig verksamhet. Min dåvarande kollega tog med sin hund in i verksamheten, för att undersöka om hunden kunde bidra med något i arbetet med personkrets 2, utöver det personalen kunde bidra med. Följderna blev så positiva, att hund i verksamheten blev ett projekt som sedermera blev permanent. Sedan år 2005 är hunden, som vi benämner ”pedagogisk hund” inom daglig verksamhet för personkrets 2 i Malmö, ett naturligt inslag i vårt arbete. Idag (2012) har vi ett flertal pedagogiska hundar samt en vårdhund inom verksamheten som består av två enheter. Det som skiljer hundarna åt i

stora drag är, att vårdhunden och dess hundförare har en utbildning och är certifierade, medan den ”pedagogiska hunden” arbetar på samma sätt men utan certifiering. Hundarna arbetar målinriktat tillsammans med sin hundförare, där brukarens behov och mål är i centrum.

Hundar har dock aldrig varit intressanta för mig! De är söta och fina på avstånd men kommer de nära blir de skrämmande. Varför har jag då valt just detta ämne i min studie? Kanske är det så, att det som är skrämmande också är väldigt spännande och lockande. Framförallt är det oerhört fascinerande att se hur positivt mötet och arbetet med brukare och hund blir. Förmodligen alldeles extra intressant för mig, som inte har sett hunden som något speciellt och heller aldrig umgåtts med hundar. Jag får ofta i mitt arbete höra kommentarer från brukare såsom:

”Om inte hundarna hade varit här, hade inte jag heller varit det!”, ”Hunden är mitt allt!”, ”Hundarna förstår mig!”, ”Du är min bästa vän!” med syftning på hunden.

Min nyfikenhet driver mig att studera just brukare och hund i samspel utifrån mina erfarenheter av det jag sett och hört under dessa år, där den pedagogiska hunden deltagit i verksamheten och varit en del i många brukares välmående, kognitiva träning och utveckling i den sociala förmågan. Självt leder jag sällan något arbete med just brukare och hund.

Problemformulering

Här presenteras en kort reflektion kring den dagliga verksamhet studien avser, utifrån ett specialpedagogiskt perspektiv. Enligt litteraturen är skillnaden mellan allmänpedagogik och specialpedagogik otydlig (se t.ex. Nilholm, 2007) och forskningen har inget entydigt svar i frågan. Specialpedagogik är ett tvärvetenskapligt kunskapsområde som belyses av olika discipliner t.ex. psykologi, medicin, sociologi och pedagogik (se t.ex. Vernersson, 2007). Innan personen får tillgång till daglig verksamhet görs en medicinsk utredning och utifrån detta material bedöms personen som personkrets 2 av biståndshandläggare enl. LSS. Personen har härmed fått en diagnos och blir bärare av problemet, med rätt att söka daglig verksamhet för personkrets 2 och får där benämningen ”brukare”. Daglig verksamhet kan ses som en institution för en viss målgrupp. Utifrån Nilholm (2007) skulle ovanstående resonemang inom specialpedagogik kunna benämnas som ett ”kompensatoriskt perspektiv” på brukaren. Motsatsen till ett kompensatoriskt perspektiv uttrycker Nilholm (a.a) för ”kritiskt perspektiv”, vilket om det dras till sin spets innebär, att om omgivningen är inrättad efter den funktionsnedsatta personens specifika behov, skulle inte specialpedagogik behövas. Det är med andra ord miljön som gör personen funktionsnedsatt utifrån detta synsätt. Det kompensatoriska perspektivet kritiserar av många, då detta leder till ett urskiljande och utifrån en bedömning blir ett mått på vad som är normalt – icke normalt. Inom daglig verksamhet för personkrets 2 möts vi av brukare som är diagnostiserade innan de påbörjar sin dagliga verksamhet och blir urskiljda i en homogen grupp. Utifrån resonemanget ovan, kan man i detta läge tala om ett kompensatoriskt perspektiv på samhällsnivå. Å andra sidan bidrar detta urskiljande till att brukaren på individnivå kan delta i större utsträckning, utifrån sina förutsättningar och behov i daglig verksamhets homogena miljö, där omgivningen är anpassad och tillrättalagd. Daglig verksamhet blir här ytterst inkluderande och personalen ser brukaren utifrån ett relationellt perspektiv (Emanuelsson et al. 2001), där fokus ligger på samspelet mellan individ och omgivning. Miljön blir en avgörande faktor för individens grad av svårighet/icke svårighet. I daglig verksamhet för personkrets 2 genomsyras arbetet av kompenserande pedagogik utan att personal och brukare nämnvärt reflekterar över det. På denna arbetsplats har normen för det ”normala” en annan dimension och de specialpedagogiska insatserna blir en naturlig del i vardagen och därmed mindre synlig. Skillnaden mellan allmänpedagogiken och specialpedagogiken blir diffus i verksamhetens

inkluderande förhållningssätt och utifrån Nilholm (2007) närmar vi oss det kritiska perspektivet.

I studien väljer jag, att se hunden i daglig verksamhet för personkrets 2 som ett pedagogiskt verktyg, som används för att nå vissa brukare i deras rehabilitering och utveckling i de funktioner de förlorat. Jag kan se, när brukarna arbetar med hund, hur motivationen och energin ökar och arbetsglädjen är stor. Jag kan också se, att närvaron och koncentrationen är högre här än i annat arbete utan hund. Jag kan se många positiva vinningar i samspel mellan brukare och hund och det är då frågorna dyker upp: Vad är det jag ser och varför? Vad gör hunden så speciell, för en person med förvärvad hjärnskada med starkt nedsatta funktioner, i samspelet? Hur påverkas brukaren och vilka bärande kvaliteter erhålls i denna interaktion? Resultatet av studien skulle eventuellt kunna överföras i andra sammanhang i arbetet med människor (förskola, skola, äldreomsorg) med hund eller kanske till och med utan hund, och om möjligt få liknande effekter. Vad jag i nuläget har kunnat se, så har ingen tidigare forskat om vad som egentligen sker i samspelet mellan brukare och hund utifrån ett mikroperspektiv och klargjort hur detta påverkar personerna inom nämnd målgrupp.

Syfte

Syftet med studien är, att beskriva och analysera situationer där personer med förvärvad hjärnskada i vuxen ålder samspekar och kommunicerar med pedagogisk hund i daglig verksamhet. Fokus ligger på att studera vilka bärande kvaliteter som utvinns genom samspelet. Studieobjektet, ”brukare och hund i samspel”, kan bidra till att utöka kunskapsområdet och i denna forskning kommer studieobjektet utgå ifrån daglig verksamhet för vuxna personer med förvärvad hjärnskada.

Preciserade frågeställningar

Vad sker i samspelet mellan brukare och hund i arbetet med pedagogisk hund?

På vilket sätt påverkas brukaren i samspelet med pedagogisk hund?

Litteraturgenomgång och teoretisk förankring

I följande avsnitt presenteras aktuell forskning, litteratur och teorier som är relevanta för uppsatsen ”Människa och hund i samspel”. I sökandet efter information inom området har jag använt mig av databaser såsom Google Scholar, Libris och MUEP (Malmo University Electronic Publishing). Genom att studera tidigare uppsatser, vilka i viss mån har tangerat ämnet, har jag funnit litteratur och intressanta rapporter som jag tagit del av. För att skapa en bättre förståelse för hundens sätt att kommunicera har jag även studerat hundens domesticering och beteende, vilket kommer belysas i detta avsnitt. Utifrån detta innehåll kommer sedermera observationerna analyseras och förklaras.

Manimalisrapporten 2005

Manimalisrapporten från 2005 är framtagen av Manimalis som är en svensk fristående ideell organisation vars syfte är att öka kännedomen om sällskapsdjurets positiva effekt på människan. I denna sammanställning av forskning och litteratur inom området, fokuseras på de positiva effekterna med sällskapsdjur utifrån olika aspekter såsom fysiologiska, psykologiska, sociala samt ekonomiska. Rapporten visar på värdet i att för dementa, rörelsehindrade, autistiska barn, äldre människor m.fl. umgås med sällskapsdjur och att det för dessa målgrupper bidrar till bättre hälsa och ökad livskvalitet. En förutsättning för att uppnå de positiva hälsoeffekter som sällskapsdjuret kan bidra till, är att mottagaren själv har en positiv inställning till djur. Rapporten nämner att redan på 1960-talet användes hundar som terapibehandling för autistiska barn, där det visade sig att hunden hade en unik förmåga att påverka människor i svåra situationer. Detsamma gällde även för svårt funktionsnedsatta personer med autism och demens. Rapporten visar även på att senare forskning hävdar att ”djuren är naturliga terapeuter, eftersom de inte värderar, de lyssnar, stödjer, visar empati och de avläser människans kroppsspråk och andra signaler” (Manimalisrapporten, 2005 s. 6). Innehållet i rapporten redogör för olika genomförda undersökningar, varav en utförd av McNicholas och Collis (2004), som belyser vikten av relationen mellan människa och sällskapsdjur. Resultatet visade att 95 procent av barnen och 98 procent av de äldre tyckte att sällskapsdjuret var den viktigaste relationen, där de personer som ingick i studien genom intervju, fick nämna tio relationer som var de allra viktigaste för den enskilde. Endast 36 procent av de vuxna uppgav ett djur som närmsta relation. Hundar och katter var de djur som

var vanligast bland sällskapsdjuren. Forskningen visade också vilken roll sällskapsdjuret hade för undersökningsdeltagarna. Viktiga tongivande faktorer var att sällskapsdjuret kunde lindra känslan av ensamhet, djuret gav dem en känsla av pålitligt vänskapsförhållande samt att djuret gav dem en möjlighet till omvårdnad (Manimalisrapporten, 2005 s. 7). Andra sociala effekter som Manimalisrapporten belyser är den icke-verbala kommunikationen. Vid umgänget med djur tränas människan i att tyda kroppsspråk och kroppssignaler. Detta visar sig även vara användbart i mänskliga relationer. Studier pekar på att ungdomar som har mycket kontakt med djur tar större socialt ansvar och får ett bättre självförtroende än ungdomar som inte umgås med djur. I rapporten omnämns att djuren fungerar som ett ”socialt smörjmedel”, eftersom fokus blir att samtala kring det gemensamma djuret, vilket bidrar till samspel mellan människor. Att använda hunden som en individ att söka tröst hos, som en kompis som ger uppmärksamhet och som en god lyssnare och som medlare är också roller djuret kan ha, som poängteras i rapporten. Hunden fungerar också som ”motivator” d v s drivkraft för många människor vid t. ex sjukgymnastik. Vid svåra sjukdomar, som förändrar människors liv med både fysiska och sociala konsekvenser, finns sällskapsdjuret kvar och det finns en mening med livet. Här har djuret också en viktig psykologisk effekt oavsett frisk, sjuk, gammal eller ung, eftersom det ofta visar kärlek och tillgivenhet och inte dömer personen utifrån tillstånd. I Manimalisrapporten finns referenser till en tysk studie (Bergler R., 1992) där man jämför effekterna av att ha hund hos hundägare med icke- hundägare. Resultatet visade att hundar skapar glad sinnesstämning, de visar positiva känslor, skapar lugn och ro, ger motion och positivt samspel. De lyssnar alltid och ställer inga jobbiga frågor och är fria från fördomar (Manimalisrapporten, 2005 s 12). I Manimalisrapporten 2005 betonas också att det behövs mer svensk forskning i kunskapsområdet samspel människa och djur.

Manimalisrapporten 2009

I en senare rapport Manimalisrapporten 2009, konstateras att svensk forskning fortfarande ligger efter jämfört med länder såsom USA, England och Frankrike, men forskningen är på god väg framåt. Jag kan se att det skett en förändring mellan ovanstående rapport och denna från 2009 och att intresset för hundens betydelse inom olika verksamheter har ökat och att forskningen inom området är på frammarsch. I Norden har forskningen gått olika vägar när det gäller att studera interaktionen mellan människa och djur, därför är det svårt att ge en helhetsbild av den forskning som har genomförts eller pågår i de nordiska länderna. Detta

innebär dock att det finns en stor bredd och olikhet inom området och att det fortlöpande fylls på med kunskap grundad på vetenskap och beprövad erfarenhet. I rapporten betonas vikten av kvalitativ forskning för att ”ge kunskap om andra värden än de rent numeriskt mätbara”. Rapporten fortsätter ”För att studera ett komplext område krävs metoder som tar sin utgångspunkt i komplexa samband. För att skapa en ökad kunskap om interaktionen mellan människa och djur krävs adekvat metodik” (Manimalisrapporten, 2009 s.8). Utifrån olika yrkesgruppers intressen har forskningen styrts in inom olika områden. Viss forskning har utgått från ett vårdperspektiv. Här har effekterna av behandling, där sällskapsdjur använts, beskrivits. Andra perspektiv inom forskningen är djurskyddsperspektiv, pedagogiskt perspektiv (studerar t ex djurens inverkan på inlärning) samt fysiologiskt perspektiv (studerar reaktionen på kontakt med djuren genom t ex beröring). Ännu ett forskningsområde är förekomsten av sällskapsdjur och dess effekter på folkhälsan.

Vid Ersta Sköndal Högskola genomfördes en studie (2006-2008) av Gunilla Silfverberg och Pia Tillberg med ridterapi för patienter som drabbats av stroke. Resultatet visade att deltagarna fick en ökad oxytocinfrisättning. Ökat välbefinnande, positiv minnespåverkan, ökad nyfikenhet på omgivningen och smärtlindring var några av de effekter som beskrevs. När det gäller Oxytocinets inverkan på människan, vid relationen människa och djur, visar Manimalisrapporten för 2009 att det finns pågående forskning vid Sveriges Lantbruksuniversitet som leds av professor Uvnäs Moberg. Denna forskning är viktig för att förstå de mekanismer som ligger bakom de positiva effekter djuret har för människans välmående. Forskning kring oxytocinets verkan var från början avsedd att gälla moder - barn relationen i nyföddhetsperioden (Uvnäs Moberg, 2009). Men liksom människan, är hunden ett däggdjur och därmed är reaktionen på beröring densamma för hundar. Beröring är grundläggande för däggjurets utveckling och överlevnad och oxytocinet som frisätts vid beröringen är ”av betydelse för bindningen mellan individer till exempel den mellan människa och hund” (Manimalisrapporten 2009, s. 13). Ökad interaktion och lugnande effekt är också positiva följder av beröring. Vid studier i ämnet har mätningar av oxytocinhalten utförts på olika djur i samspel med människan.

Hund på recept

Man kan finna en del intressant litteratur i ämnet såsom ”Hund på recept” (Höök, 2010). Författaren beskriver att hundens medverkan inom t ex vården kan likställas med medicin

utan biverkningar som lindrar mot depression, ökad motivation till fysisk aktivitet och förbättrat minne. Även stärkt självförtroende och ökad förmåga till samspel är två faktorer som nämns bli påverkat av hundens närvaro. Höök (a.a), som är initiativtagare till Svenska Vårdhundskolan som startades 2008, uttrycker att det saknas en hel del forskning i Sverige inom området ”Hunden och dess effekter på människan”, medan i länder som USA, Storbritannien och Japan har forskning bedrivits under många år. Höök ser en positiv framtid, vad det gäller forskning inom området och studier har nu påbörjats även i Sverige. Hööks prognos stämmer här överens med indikationerna i Manimalisrapporten 2009. Höök talar om ”Hund på recept”, där personal inom olika professioner använder en utbildad hund ”vårdhund” och hundförare i kontakt med patient (patient är ett samlingsnamn för klient, elev, gäst eller boende) i syfte att rehabilitera och öka livskvaliteten för personer med olika funktionsnedsättningar. Höök menar också att personer med förvärvad hjärnskada, kan i mötet med vårdhund, utvecklas i sin sociala kompetens genom att vårdhunden är tränad i att bjuda in alla till socialt umgänge oavsett sin sociala förmåga. Genom hundens närvaro förbättras kontakten mellan personal och patient. Att bli sedd och hörd är viktigt i det sociala samspelet, vilket hunden, enligt Höök, visar genom sin totala närvaro, sin uppmärksamhet och sitt ärliga deltagande med patienter med t ex demens. Hundens ögonkontakt och den långa vilande blicken är en viktig ingrediens i samspelet för att skapa förtroende. Detta kan enligt Höök inte uppnås på samma sätt av personalen (a.a). Dessa faktorer är viktiga för mig att ta i beaktande i mina observationer.

Hundens språk

Per Jensen, professor i etologi vid Linköpings universitet, beskriver i sin bok ”Hundens språk och tankar” (Jensen, 2011) hundarnas utveckling från varg till hund och deras sätt att kommunicera dels med varandra men också med människan. Genom årtusenden har hundar domesticerats i sin förmåga att samarbeta och kommunicera och de individer som har anpassat sig bäst har valts ut av människan och utvecklat sitt signalsystem som ärvts utav vargarna. Detta har lett till ett mycket komplext och varierat språk hos hundarna, vilket är speciellt anpassat till att användas i kommunikationen med människor. Jensen tar i sin bok upp, att forskning visar hur hundars nedärvda signaler med tiden mer liknar människans språk och att hunden har en mycket god förmåga att förstå och läsa människans artegna signaler. Jensen skriver också, att de signaler människan använder i sin kommunikation till stor del är

desamma som hundar och vargar använder. Vargarna har en enorm förmåga att uppfatta små nyanser i röstklang och tonläge samt detaljer i kroppsspråket, vilket följt med i domesticeringen av hunden. Hundägare beskriver ofta upplevelsen av att hunden vet vad som ska hända innan ägaren själv har gett tecken. Det finns enligt Jensen en förklaring till detta, då hunden är mästare på att avläsa små subtila förändringar i kroppsspråket, vilka människan själv inte är medveten om att hon sänder ut. Detta benämner Jensen som "Kloke Hans"-effekten, där djur gör saker som påminner om människolikt tänkande och som ibland kan upplevas som tankeläsning. Jensen (2011) beskriver också hundens förmåga att förstå kommunikation genom att människan pekar på något. Denna signal kan inte andra djur förstå, inte ens schimpansen. Hunden kan tolka subtila signaler från människan för att förstå en viss riktning. Människan kan använda endast blicken och snegla mot föremålets riktning. Hunden söker ögonkontakt för att sedan röra sig åt anvisat håll. Blickens riktning ersätter pekningen. Jensen nämner att amerikansk forskning visar på att hundar förstår talat språk och att en tränad hund har ett ordförråd på ca 160 ord (Jensen, 2011 s. 133). Hundar lär sig betydelsen av ord genom att lyssna, associera och efter hand koppla ihop ljudet med företeelsen. Sambandet lagras sedan i minnet och kan plockas fram vid ett annat tillfälle. Små barn lär sig nya ord på samma sätt som hunden. Jensen resonerar kring hundens relation med personer med funktionsnedsättning. Han menar att t e x barn med autism kan relatera till en hund på ett helt annat sätt än till sina närmsta anhöriga. Dessa barn kan vara socialt isolerade men kan betrakta hunden som sin vän och kommunicera med denna. Även barn med t ex ADHD (attention deficit hyperactive disorder) med stora koncentrationsstörningar och inlärningssvårigheter, kan hunden bidra till en emotionellt stabil miljö som ger ett mer gynnsamt inlärningsklimat. Enligt Jensen kan hunden ge social närvaro, kärlek och stabilitet till barn och forskning har påvisat att "deras förmåga att nå igenom olika spärrar många gånger överträffar den mest avancerade psykiatriska terapin" (a.a, s.189)

Här ser jag likheter i det resonemang Höök tar upp vad det gäller hundens totala närvaro och uppmärksamhet i kontakten med personer med t ex demens.

Marte meo – "Av egen kraft"

Marte meo-metoden har utvecklats i Holland av Maria Aarts (2000) under 1980-talet. Marte meo, som fritt översatt betyder "av egen kraft", är en metod i att stärka och utveckla samspel och kommunikation mellan barn och vuxna och öka sammanhangsförståelsen. Marte meo är i

huvudsak en praktisk modell för samspel och har utvecklats utifrån kliniskt arbete. Aarts arbetade på ett behandlingshem för autistiska barn och utvecklade då metoden för att kunna ge ett bättre stöd till föräldrar med barn med särskilda behov i deras samspel. Metoden har sin teoretiska bas i utvecklingspsykologin och präglas av grundsynen att människan är utvecklingsbar och har en strävan efter att finna och utveckla sina egna resurser samt söka efter meningsfullt samspel med andra. Teorier utarbetade av Antonovsky, Stern, Bowlby och Tomkins (Hedenbro & Wirtberg, 2000) ligger till grund för metoden. Fördjupning och sammanfattning av Stern och Antonovskys för studien relevanta delar av teorier, kommer beskrivas framöver. I Marte meo modellen använder man sig av åtta ”utvecklingsstödjande dialogprinciper” som utarbetats för att identifiera och stödja människor just i deras samspel. Dialogprinciperna är följande; uppmärksamma initiativ/fokus, bekräfta initiativ/fokus, vänta in/tempo, benämning, ansvara för samspelet, positiv ledning, triangulering, struktur och tydlighet/start och slutsignaler. Principerna är hierarkiskt uppbyggda, där den första är absoluta grunden för samspel. I metoden ingår videofilmning av samspelesituationer, vilka analyseras utifrån ett mikroperspektiv för att se nyansrikedomen och förstå samspelet mellan parterna. Detta är svårt att fånga endast genom samtal. En av hörnstenarna i Marte meo analysen är ”...hur går det till, från samspelesmoment till samspelesmoment, när vi formas till dem vi är” (Hedenbro & Wirtberg, 2000 s. 3). Författarna menar att denna kunskap bidrar till möjliggörande av att tränga in i socialisationsprocessen. Med stöd i ovanstående resonemang är min intention att använda Marte meo metoden som teoretisk grund och analysredskap i min studie kring samspelet mellan brukare och hund och härigenom söka nå en större kunskap och förståelse i just detta sociala möte. Under avsnittet analys och resultat kommer jag använda mig av de dialogstödjande principerna. Ett förtydligande och mer beskrivande av principerna finns som bilaga (Bilaga B).

Daniel Stern

Daniel Sterns teori om barnets interpersonella utveckling har sin grund i modern utvecklingspsykologi (Stern, 2003). Stern beskriver barnets ”själv” som centrum för individens beteende, organisation och integration. Den subjektiva upplevelsen av detta centrum är ”känslan av själv” och utgår ifrån barnets erfarenheter. Stern delar in självets utveckling i fem faser utifrån ett relationellt perspektiv, vilket innebär att självets utveckling sker genom upplevelsen i att vara en del av en relation. Barnets olika subjektiva känslor av

själv under dessa faser, organiseras och formas till mönster som representerar ”sätt att vara med annan”. Detta, att se sig själv i förhållande till annan, är något som pågår hela livet. I fasen ”känslan av ett kärnsjälv tillsammans med annan” beskriver Stern begreppet, ”scheman att vara med annan” (Havnesköld & Mothander, 2002). Med detta menas, att en inre subjektiv modell skapas för hur det är att vara med någon annan i en återkommande yttre situation där interaktion sker, t ex vara med mamma vid en matsituation. Dessa erfarenheter av återkommande samspejlsituationer kan barnet generalisera och skapa egna representationer och modeller i sitt inre. Sterns inre scheman är intressanta för min studie, då jag av erfarenhet kan se, att personer med förvärvad hjärnskada är i behov av att skapa nya representationer i att vara tillsammans med annan.

KASAM - Känsla Av SAMmanhang

Den salutogena teoribildningen som utvecklats av sociologen Aaron Antonovsky (2005) erbjuder en teoretisk förståelse av de faktorer som skapar hälsa och utveckling i människors liv. KASAM, känslan av sammanhang, är det centrala begreppet inom det salutogena tänkandet. De tre centrala komponenterna för att utveckla och upprätthålla hälsa inom KASAM är begriplighet, hanterbarhet och meningsfullhet. Detta innebär att människan kan förstå, hantera och finna mening i de krav, utmaningar och upplevelser hon möter i livet. Utifrån ett salutogent perspektiv läggs fokus på de hälsobringande elementen istället för de sjukdomsalstrande.

Begriplighet är kärnan inom KASAM och syftar på i vilken utsträckning man upplever inre och yttre stimuli. Strukturerad, tydlig, sammanhängande information skapar gripbarhet i tillvaron. Vid hög KASAM klarar man att handskas med stora svårigheter i livet och ser det som utmaningar man kan möta som är uthärdliga och man bedömer situationen utifrån ett kognitivt perspektiv, ej känslomässigt. Motsatsen, vad det gäller komponenten begriplighet, är oordnad, slumpmässig oförklarlig, oväntad information som skapar kaos i tillvaron och ett sorts ”brus” som författaren uttrycker det (a.a, s.44). Vid låg KASAM kan upplevelser av att vara otursförföljd och olycksbenägen infinna sig.

Den andra komponenten är **hanterbarhet**, vilken beskrivs huruvida man kan möta de krav som ställs av all stimuli man utsätts för och vilka resurser man har tillgång till i denna situation. Resurserna syftar på ens egen kontroll eller som kontrolleras av behöriga andra –

ens make eller hustru, kolleger, Gud, vänner, en läkare – som man känner man kan lita på. Har man en hög känsla av hanterbarhet blir man inget offer för de omständigheter som sker i livet och saker upplevs inte som orättvist. Man klarar sig i tråkiga situationer och går vidare i livet.

Meningsfullhet är den tredje komponenten inom KASAM, vilken Antonovsky också benämner som ”motivationskomponent” (a.a, s.45). Att vara delaktig i de processer som sker i ens dagliga liv är grunden för meningsfullhet. Att ha en stark KASAM i komponenten meningsfullhet, innebär att ha områden som upplevs viktiga och där personen känner sig engagerad och betydelsefull, inte enbart i kognitiv mening utan framförallt känslomässigt. Den grad av meningsfullhet som upplevs beror på i vilken utsträckning man känner att livet har en känslomässig innebörd. De problem och krav människan utsätts för, upplevs inte som bördor som man vill slippa undan, utan innebär utmaningar vilka man välkomnar, engagerar sig i och investerar i. Människan söker mening i de olyckliga upplevelser som kan uppstå och gör sitt bästa för att komma vidare.

Sammanfattningsvis definierar Antonovsky begreppet KASAM som följer:

Känslan av sammanhang är en global hållning som uttrycker i vilken utsträckning man har en genomträngande och varaktig men dynamisk känsla av tillit att (1) de stimuli som härrör från ens inre och yttre värld under livets gång är strukturerade, förutsägbara och begripliga, (2) de resurser som krävs för att man skall kunna möta de krav som dessa stimuli ställer på en finns tillgängliga, och (3) dessa krav är utmaningar, värda investering och engagemang. (Antonovsky, 2005 s.41)

I min tolkning av det analyserade filmmaterialet kommer jag använda mig av Antonovskys teori om KASAM, känsla av sammanhang, och fördjupa de tre komponenterna begriplighet, hanterbarhet och meningsfullhet.

Metod

I denna del av uppsatsen kommer jag kortfattat visa på några olika forskningsmetoder som erbjuds. Därefter redogörs för vilken metod jag använt i inhämtandet av det empiriska material, som ligger till grund för att söka svar på mina frågeställningar. Längre fram i avsnittet skildras urvalet av undersökningsgruppen samt hur genomförandet av observationerna gått till. Därefter redogör jag för bearbetningen av forskningsmaterialet och hur mitt analysarbete av detta genomförts. Slutligen beskrivs vilka forskningsetiska överväganden som gjorts i studien.

Kvantitativ och kvalitativ metod

När en vetenskaplig studie utförs är problemformuleringen avgörande för val av metod (Patel & Davidson, 2003). Kvantitativ inriktad forskning innebär mycket förenklat, att forskaren använder sig av en mer mätbar datainsamling såsom enkäter eller skattningsschema. Vid analysarbetet används statistiska metoder för att ordna, beskriva, bearbetat materialet, vilket resulterar i redovisning i form av tabeller och diagram. Kvalitativt inriktad forskning utgår ifrån mer från ”mjuk” data (a.a) för att skaffa sig djupare förståelse och insikt i om hur exempelvis människor upplever sin värld. För att skaffa sig denna form av forskningsdata kan undersökaren använda sig av kvalitativa intervjuer och observationer. Oftast utgår forskaren från transkriberat textmaterial vid analysarbetet inom den kvalitativa metoden, vilket sedan analyseras utifrån dennes tolkning. Kvalitativa och kvantitativa datainsamlings- och analysmetoder kan också kombineras på olika sätt och användas omväxlande i en och samma studie.

Metodval

Jag har utifrån mitt tidigare resonemang valt, att se hunden i daglig verksamhet för pk.2 som ett pedagogiskt verktyg, som används för att nå brukaren i dess rehabilitering och utveckling i de funktioner de har förlorat. Fokus i studien har varit att studera samspelet mellan brukare och pedagogisk hund. Utifrån frågeställningarna och syftet med studien valde jag att använda mig av en kvalitativ ansats (Patel & Davidson, 2003) med observation som huvudsaklig datainsamlingsmetod genom videodokumentation. Enligt Patel och Davidson går det ”att kvalitativt bearbeta och analysera videoinspelning eller ljudinspelning” (2003, s.119). Min

problemformulering är ganska öppen, vilket innebär att ett kvalitativt angreppssätt ger större möjligheter i att upptäcka nya infallsvinklar inom problemområdet. I en kvantitativ undersökning däremot är oftast problemområdet smalare och mer avgränsat (a.a.). Insamlingen av empirin, d v s den information och kunskap jag fått när jag gjort mina observationer av verkligheten, har jag således skaffat mig genom videodokumentation med kompletterande förundersökning samt en pilotstudie i initialskedet. Förundersökningar är viktiga för att ta reda på information kring praktiska ting såsom om videokameran ska vara fast eller rörlig, lokalens utformning, skaffa en uppfattning om hur samspelssituationen ser ut i sin helhet, rörelser i rummet mm. För att pröva videotekniken, inte bara teoretiskt utan i praktiken och bli mer medveten om olika situationer som kan uppstå, kan en mindre eller större pilotstudie utföras. Genom litteraturen (a.a.) förstod jag, att det är tidskrävande att använda sig av observation för sitt informationsinhämtande. Jag har också varit medveten om den subjektivitet som infinner sig hos mig som forskare i val av filmfokus och filmklipp, när det gäller videoobservationer (Kvale, 1997), vilket jag varit ytterst känslig för och beaktat i mitt arbete. Detta för att söka nå en så stor objektivitet som möjligt. Som jag ser det, har ovan nämnd form av informationsinhämtning varit den bästa utifrån de frågeställningar min studie vilar på. När samspelet mellan personer i urvalsgruppen och hund studerats, har det talade språket varit mindre framträdande och fokus lagts på subtila signaler såsom kroppsspråk, ögonkontakt, ansiktsmimik, vilket kräver just en videodokumentation för att uppfatta och därefter analysera och tolka. I Anderson och Tvingstedts resonemang kring att använda video i specialpedagogisk forskning (Anderson & Tvingstedt, 2009:4 s. 82), beskrivs följande ”För att studera komplexa samspelssituationer med flera aktörer eller belysa subtila signaler som icke-verbala uttryck och alternativa kommunikationsformer är videotekniken en förutsättning”. Utifrån Anderson och Tvingstedts syn på videodokumentation fann jag här stöd i mitt val av datainsamlingsmetod. Videodokumentationen har också erbjudit möjlighet att återskapa samspelssituationerna om och om igen vid analysen.

I Marte meo metodens dialogprinciper (Hedenbro & Wirtberg, 2000) läggs fokus på just detta nyanserade samspel, vilket studeras i mikroperspektiv med videokamerans hjälp. Videodokumentation ger en rik och massiv information och som observatör är det viktigt att välja fokus i analysen för att inte drunkna i materialet. För att undvika detta och få struktur i informationsmassan, har jag använt mig av dessa principer i min analys av den insamlade

empirin. De utvecklingsstödande principerna kan läsaren fördjupa, i studiens bilaga (Bilaga B).

I min analys har jag utgått från ett hermeneutiskt synsätt, vilket har sitt ursprung i den humanistiska tolkningsmetoden. ”Hermeneutik betyder ungefär tolkningslära och är numera en vetenskaplig riktning där man studerar, tolkar och försöker förstå grundbetingelserna för den mänskliga existensen” (Patel & Davidsson, 2003 s. 28). Hermeneutikens subjektiva tolkning är raka motsatsen till positivismens mer exakthet där empirin ska vara logiskt prövbar. Jag har utifrån egna erfarenheter (förförståelse), både av många års arbete med målgruppen och insyn i hundverksamheten, försökt förstå det jag sett i min undersökning och tolkat detta med hjälp av vetenskaplig fakta och teorier. I min analys har jag växlat från del till helhet, från helhet till del, i en rundgång för att till slut komma fram till ”en mening som betraktas som fri från inre motsättningar” (Kvale, 1997 s. 50).

Undersökningsgrupp

Undersökningen utgår från gruppen personer med förvärvad hjärnskada i vuxen ålder (pk.2) med tillgång till daglig verksamhet enligt LSS. I valet av deltagare till studien hade jag en dialog med sjukgymnasten/hundföraren och tillika Marte meo vägledare, som leder aktiviteterna som skulle observeras. Vi kom tillsammans fram till att urvalet skulle ske utifrån brukare som hade erfarenhet av arbetet med hund i sin dagliga verksamhet. Därefter funderade vi över vilka av dessa personer som skulle kunna tänka sig att vara med i en studie. Ytterligare en aspekt vi resonerade kring var vilken form av kommunikation brukaren hade. Min intention med observationen var att studera samspelet mellan brukare och hund, där det talade språket inte skulle vara dominerande. Därmed valde vi ut personer med nedsatt verbal kommunikation och där andra uttryckssätt kompenserade det talade språket. Vad det gällde den fysiska och intellektuella förmågan samt könstillhörighet och ålder var detta aspekter som inte upplevdes som angeläget för urvalet utifrån forskningsfrågorna. Vi resonerade kring hur många deltagare som skulle vara aktuella för att studien skulle få ett forskningsvärde men där även tidsaspekten togs med. Slutligen kom vi fram till att tre deltagare var ett rimligt urval för att ge studien tillräckligt med underlagsmaterial och för att tidsmässigt hinna med. Vi valde utifrån ovan beskrivna tankar ut tre deltagare som skulle tillfrågas om de ville ingå i studien. Brukarna har individuell schemalagd tid en timme/vecka, då de utför sina aktiviteter

tillsammans med sjukgymnast och pedagogisk hund. De har alla arbetat med hund inom daglig verksamhet under minst två år.

Här ges en kort beskrivning av hundarna och de observerade medverkarna i studien d v s deltagarna, och sjukgymnasten/hundföraren för att jag anser detta har betydelse för förståelsen i samspelssituationerna och är av stort värde vid tolkningen av mina observationer. Namnen på deltagarna är fingerade, med tanke på de forskningsetiska principer som beskrivs längre fram i avsnittet. Jag kommer fortsättningsvis använda dessa fingerade namn i studien. Beskrivningen av brukarna har gjorts utav sjukgymnasten/hundföraren, då hon har större erfarenhet och kunskap om deltagarnas status.

Hundarna Boss, Bibbi, Ester, Geijo är utav rasen Springer spaniels och Thea är en Cocker spaniel. Alla hundarna är av jakttyp och har olika tempo och personligheter.

Cajsa arbetar som sjukgymnast inom daglig verksamhet på enhet 2 och leder ensam hundaktiviteterna där. Cajsas sjukgymnastiska arbete omfattar inte endast fysisk träning, utan utifrån målgruppens behov tränar hon även de kognitiva funktionerna. Hon har många års erfarenhet inom sin profession och i arbetet med målgruppen för personkrets 2. Cajsa är Marte meo vägledare, vilket hon arbetar kontinuerligt med både i aktivitet med brukare samt som vägledare för personalgrupper. Det är Cajsas privata hundar som används i verksamheten.

Pia drabbades vid 19 års ålder av hjärtstillestånd under ett träningspass. Hon drabbades av omfattande syrebrist till hjärnan, s.k. anoxisk hjärnskada. Idag sitter Pia i rullstol och är totalt hjälpberoende. Hon har omfattande felställningar i kroppen, muskulaturen är stel och motoriken mycket trög. Hon har ett fungerande, men mycket svagt, i det närmaste ohörbart, tal. Även talet är mycket långsamt och trögt. En av Pias stora svårigheter är hennes stora minnesproblematik. Hon har mycket begränsad förmåga att lagra information i korttidsminnet. Hon minns inte vad det är för dag eller vilken månad det är. Pia beskriver sig själv som ”levande begravd i sin kropp” och när hon ser sig själv i spegeln idag blir hon nedstämd. Hennes självförtroende och självkänsla är generellt sett låg.

Sanna drabbades av en s. k subarachnoidalblödning (en form av hjärnblödning) i tidig 40-årsålder. Sanna blev högersidigt förlamad samt berövad all språklig förmåga. Hon hamnade i rullstol och var totalt beroende av personlig assistent för att kunna klara sitt dagliga liv. Hon

plågades av smärtor i kroppen och hade en obrukbar högerarm. I många år isolerade hon sig i hemmet och kom endast till sjukgymnastiken för fysisk träning. Alla försök till tal- och språkträning ansågs meningslösa, då Sanna skämdes mycket för sin röst och för att hon ständigt sa ”fel”. Sanna ansågs vara icke rehabiliteringsbar. Sanna har och har alltid haft en oerhört stor integritet och släpper inte många människor inpå livet. Efter många års sjukgymnastik, har Sanna mobiliserats till att kunna stå och gå, emellanåt helt utan hjälpmedel. Hennes högerarm är fortfarande näst intill obrukbar. Efter ett par års träning med hund, har Sanna tagit ännu ett steg framåt och i arbetet med hundarna vågar Sanna prova sin röst .

Johan har omfattande hjärnskador efter långvarigt drogmissbruk. Han är fullt rörlig och går utan stöd, men kan ibland gå i totalt i lås i sin fysiska funktion d v s kataton. Johan fastnar då i märkliga positioner och kan inte förmås att röra på sig. Johan har en stark integritet. Han pratar, men fabulerar ibland och kan också fastna i en mening eller i ett ord och kommer inte ur detta (persevererar). Han har ingen mental uthållighet, då det gäller aktivitet, utan tröttnar snabbt, med risk för att ”fastna”. Johan har inget påtagligt fysiskt funktionshinder, som gör att han ska träna med en sjukgymnast, utan syftet är istället att med hundarnas hjälp arbeta med socialt samspel, tillit, psykiskt välmående samt kommunikation.

Tillvägagångssätt vid genomförande

Information till deltagare

Innan jag tog kontakt med deltagarna i studien talade Cajsa individuellt med Pia och Sanna. Johan kom inte till daglig verksamhet under denna initiala period, därför kunde han inte tillfrågas. Detta fick mig att börja tänka på om någon annan deltagare skulle tillfrågas, men jag förhastade mig inte utan väntade med att verkställa min tanke. Cajsa beskrev kortfattat för Pia och Sanna om studien och videoobservationen samt om de kunde tänka sig ingå i detta projekt. Det visade sig att de båda var intresserade. Därefter kontaktade jag brukarna individuellt på deras dagliga verksamhetstid, beskrev muntligt mer ingående min studie, och frågade avslutningsvis om de ville vara med. Jag påtalade att det var frivilligt att delta och att man när helst man önskar kunde hoppa av. Å andra sidan förklarade jag också, att deras

deltagande var viktigt för att studien skulle kunna genomföras, för att belysa samspelet mellan dem och hunden. De var fortfarande intresserade och tackade ja. Först efter videoobservationen av den planerade aktiviteten tillsammans med hund, visade jag det skriftliga dokumentet om min studie, där samma information beskrev det som jag tidigare hade informerat muntligt om (Bilaga A). Efter att ha förtydligat innehållet och ännu en gång fått bekräftat att de ville delta, skrev deltagaren under att de tagit del av informationen och ville vara med i studien. I ett fall sändes informationen även till god man för underskrift, där ett medföljande frankerat och adresserat kuvert fanns med för återsändande av dokumentet. Först en bra bit in i forskningsprocessen anlände Johan till sin dagliga verksamhet. Han tillfrågades då av Cajsa om han kunde tänka sig ingå i studien, vilket han accepterade. Vid dokumentationstillfället informerade jag Johan muntligt, först efter filmningen om studien, därefter kontaktade jag god man via telefon och informerade om projektet. Informationsbrev skickades hem till god man för underskrift på samma sätt som tidigare redovisats.

Förundersökning

För att få en bättre förståelse för själva videodokumentationstillfället, gjorde jag i initialskedet en förundersökning (ex. Anderson & Tvingstedt, 2009:4, Patel & Davidson, 2003) utan videokamera. Här fick jag kunskap om olika faktorer som är viktiga att beakta vid videodokumentation samt en känsla för stämningen. Att se hela samspelssituationen utanför kameraobjektivet, ger en större och vidare helhetsbild och fokus riktas inte på vissa utvalda detaljer.

Pilotstudie

Att observera fenomen med videokamera innebär att många faktorer ska stämma, både tekniska och mänskliga. Efter min förundersökning, valde jag att utföra en pilotdokumentation för att pröva om de iakttagelser och den erfarenhet jag skaffat mig där stämde med verklighetens filmande. Jag bestämde mig för att filma en brukare med hund utanför studien, där fokus också var att belysa samspelet mellan människa och hund. Min första upptäckt var att kameran inte kunde stå på stativ utan måste vara rörlig, eftersom samspelssituationerna i viss mån var mobila och nyanserna viktiga att fånga. Jag fick därmed filma för hand. Därefter upptäckte jag att det var svårt att vara osynlig, men att vissa förändringar skulle kunna hjälpa till såsom att gå utan skor och ta av smycken som stör. Dessa faktorer störde hundarna mest. Brukarna är vana vid att bli filmade, eftersom

videodokumentation är ett vanligt förekommande instrument i det pedagogiska arbetet inom verksamheten. Detta blev ganska tydligt, då jag upplevde att deltagaren inte stördes nämnvärt av min närvaro. Att komma så nära som möjligt i samspelet för att fånga nyanser i ansiktsuttryck och kroppsspråk, och då helst båda parternas, var en svårighet som uppdagades. Att finna en bra kameravinkel i detta läge innebar fysiska konster av observatören. Hundarna var emellanåt ganska rörliga vilket fick mig att tveka kring var jag skulle lägga fokus, eftersom det var situationer då parterna var så pass åtskilda att de inte kunde filmas i gemensamt fokus. Ytterligare en tanke som dök upp var vilket fokus jag skulle ha på Cajsas, som är ledare för aktiviteterna. Hur pass mycket skulle hon vara med i filmen? Jag upplevde starkt vid min pilotstudie, att mina forskningsfrågor måste vara centrala i mitt val av fokus i filmningen.

Reflektion

I enlighet med Patel och Davidsons resonemang (2003, s. 61) kring att föra anteckningar i samband med genomförandeprocessen i syfte att inte glömma, har jag efter varje observation skrivit ned tankar och situationer som kan vara av intresse för studiens slutliga rapport. Det har exempelvis varit inställda observationer, de observerades dagsform, miljön i lokalen, avbrott i aktiviteten och brukarens status både före och efter avslutad filmsession. Jag har också samtalat med samtliga deltagare efter observationen. Reflektionerna har blivit ett komplement i min rapportering av undersökningen och därmed också en del av resultatet.

Videoobservation

I mina observationer har jag varit känd för brukaren och vice versa, vilket i praktiken innebär att vi vid vissa tillfällen träffats i oplanerade situationer såsom t ex. fikastunder. Vid ett antal tillfällen har jag också lett aktiviteter med de observerade brukarna, dock utan hund. Jag har därför tämligen god kännedom om personerna och deras funktionsnedsättning. Som jag tidigare nämnt, har mina observationer utgått från enhet 2. Jag arbetar själv på enhet 1 och arbetsplatserna har ett visst samarbete. Mina observationer har skett i viss ostrukturerad form. Att jag benämner det för ”viss” ostrukturerad form, är för att jag inte utgått från ett specifikt observationsschema, men utifrån min intention med mitt arbete, visste jag att filmmaterialet sedermera skulle analyseras utifrån Marte meos dialogprinciper. Därmed har jag haft dessa samspelskriterier i tankarna som då gett viss ledning i vad jag skulle fokusera på i min videodokumentation. Filmningen har skett i brukarens ordinarie lokal (träningslokal). Salen

kan ibland delas med andra brukare, vilket hände en gång. Varje deltagare har observerats vid ett tillfälle under en timme på deras ordinarie inplanerade daglig verksamhetstid med hund. Detta gäller dock ej Sanna, som filmades vid två tillfällen. Detta beror på att Sanna redan hade installerat sig i lokalen innan sjukgymnasten Cajsa och jag hade närvarit och därmed hade hennes inledande möte med hundarna redan skett. Detta möte ville jag ha med i min observation, vilket innebar att jag filmade Sanna vid två tillfällen. Två av brukarna var informerade i förväg och förberedda på vilket tillfälle jag skulle filma dem, vilket sjukgymnasten talat om. En brukare var ej informerad om filmtillfället, beroende på att han lätt kan låsa sig i sina rörelser vid vetskapen om videofilmning. Detta var sjukgymnastens förslag, eftersom hon känner brukaren väl och har kunskap om hur personen fungerar i dessa sammanhang. Vi valde därför att informera om studien och fråga om det fanns intresse att vara med, efter det filmade passet. Varje pass inleddes med ett möte mellan deltagare och hund och där sjukgymnasten intog en mer passiv roll. Denna inledning var densamma för alla undersökningsdeltagarna. Därefter utfördes flera i följd planerade övningsmoment. Aktiviteterna leddes av Cajsa då hon intog en mer aktiv roll och coachade deltagarna och hundarna i vad de skulle göra. Aktiviteterna i observationerna var av olika karaktär såsom minnesträning (hundmemory, gömma godis på olika ställen i lokalen), rumslig orientering (gömma godis på olika ställen i lokalen), fysisk träning (kasta boll, röra sig runt i rummet för att visa hunden var den ska söka), röst- tal- och begreppsträning (inkallning av hund), avslappning/fysisk beröring (sitta och mysa med hunden i soffan, klappa hunden) och hundomvårdnad (kamma och borsta hunden). Övningarna var olika för brukarna beroende på deras förmågor, målsättning och behov av träning. Avslutningsinnehållet för alla deltagarna var i form av att säga adjö till hundarna. Antalet hundar var olika under alla tillfällena men dess antal var anpassat efter aktivitetens art och brukarens önskemål och förmåga. Hundarna var också, av Cajsa, utvalda med tanke på brukarens behov. I vissa moment var hundarna inte delaktiga och befann sig i ett angränsande rum. Dessa situationer infann sig när deltagaren skulle förbereda en aktivitet för hunden, såsom gömma godis i lokalen och i memoryspelet, där hunden sedan skulle söka. Jag som filmare, försökte minimera min närvaro så gott det gick. Vid några enstaka tillfällen reagerade brukaren och hunden på mig som observatör, men avleddes snabbt av pågående aktivitet.

Datahantering av film

Filmmaterialet har överförs till ett usb minne och tömts bort från videokameran. Vid filmredigering och filmklippning inför redovisning av uppsatsen har jag fått handledning av en it pedagog inom daglig verksamhet som har tystnadsplikt. Efter examinationen ska deltagarna erbjudas behålla den film de medverkat i. Om detta ej är ett önskemål ska filmen elimineras.

Bearbetning

I min bearbetning av filmmaterialet som ligger till grund för studien, utgick jag från vissa valda delar av observationsmaterialet. Dessa scener valdes utifrån syftet med min studie d v s vad som sker i samspelet mellan brukare och hund och vilka bärande kvaliteter detta genererar. Jag har transkriberat, för studien intressanta samspelssituationer, för att sedermera analysera dem. Utskriften är enligt Kvale (1997) en konstruktion av den grundläggande datan och kan därför inte bli en kopia av verkligheten. I mitt fall, transformerades den rörliga bilden med muntlig och tyst kommunikation om, till skriftlig form. ”Hur ser den utskrift ut som lämpar sig för mitt forskningssyfte?” är en fråga Kvale menar transkriptionen kan utgå ifrån (a.a, s. 152). Det jag anser angeläget, utifrån Kvales fråga, är att textmaterialet beskriver de mellanmänniska skeendena, ansiktsuttryck, tonläge, pauser men också talet, med tanke på syftet. Enligt Kvales mening (a.a) kan ett sådant textmaterial aldrig bli objektivt, vilket jag varit uppmärksam på i min transkription. Jag har därför valt att redovisa dessa delar av textmaterialet så detaljerat som möjligt.

För att hitta de specifika scener, vilka jag senare valde att analysera, såg jag filmerna i sin helhet vid flera tillfällen. I detta initiala arbete kopplades Marte meo vägledaren in för diskussion kring filmerna i sin helhet. Här fick jag stöd och handledning i att tänka bort samspelsprinciperna och se samspelet utifrån ett mer neutralt helhetsperspektiv. Nästa steg i processen innebar, att välja ut de samspelssekvenser som jag upplevde vara mer intressanta utifrån forskningsfrågorna. Jag valde ut de scener som visade, ett samspel som för brukaren var utöver det vanliga, och där brukarens handlingar skiljde sig åt från andra situationer utan hund. Med handlingar menar jag här, dels fysisk rörelse, men framförallt verbal och tyst kommunikation d v s ansiktsmimik och kroppsspråk samt affekter av olika slag (t ex glädje, förvåning, inkännande). Dessa valda scener fördjupade jag mig i genom att se dem om och om igen, för att studera alla nyanser i samspelet. När jag bestämt mig för vilka situationer jag

ville belysa transkriberade jag dessa i skrift utifrån ovanstående resonemang. Textmaterialet visade sig bli massivt, trots mitt urval. Därför fick jag i detta läge göra ännu ett val av filmsekvenser, vilket jag upplevde vara svårt. Här fick jag stöd av Marte meo vägledaren ytterligare en gång. Slutligen fick jag vid ett tillfälle till handledning av Marte meo vägledaren, som fungerade som medbedömare i mitt analys- och tolknings arbete av de samspelssekvenser jag fann intressanta för min studie. I analysen utgick jag ifrån Marte meos dialogprinciper. Av observationsmaterialets ursprung på fyra timmar, har jag transkriberat ca 30 minuter i skrift varav jag kommer belysa ca 15 minuters film i textform i analysdelen.

Allmänt för de tre observationerna

För att läsaren ska få en god bild av de filmade situationerna och texten ska bli mer levande, beskrivs här vissa för detta ändamål relevanta detaljer.

Miljö: ”Träningslokal”, stor öppen sal (ca 120 m²) med lågt i tak och ganska avskalad interiör med en del speglar och affischer på väggarna, ett antal träningsredskap runtomkring som t e x träningscyklar, gångband, gångbarr, hantlar, en soffa och en brits. Golvet är av plast i grön färg.

Tid: Varje pass med hundträning varar i ca 50 minuter.

Antal hundar: Detta antal varierar i de filmade situationerna mellan en till tre hundar per pass.

Aktiviteter: Varje aktivitetspass med hund inleds med ett möte mellan hund och brukare och avslutas med att säga adjö till hunden. Därefter är innehållet olika beroende på brukarens behov, målsättning och förmåga. Bollkastning, sökövningar, hundmemory (gömmer godis i hålrum på en bräda som täcks över med klossar) och mysstund, är exempel på olika aktiviteter som ingår i de observerade situationerna.

Koder vid transkriberingen:

- Fetstilt text är ord som betonas/förstärks exempelvis ”**Kom nu!**” Här vill jag tillägga att Cajsa har en mycket melodisk och levandegörande röst, vilket man får tänka sig in i vid textläsningen.
- Inom parentes beskrivs den tysta kommunikationen och övrig, för analysen, viktig information i kommunikationen t.ex. ögonkontakt, språkmelodi, paus mm exempelvis (Johan följer hunden med blicken).

- Förkortning av deltagarnas namn används vid vissa tillfällen. Första bokstaven i respektive deltagares namn.

Etiska avvägningar

Jag har inför min uppsats studerat vetenskapsrådets fyra huvudprinciper för forskningsetik d v s informationskrav, samtyckeskrav, konfidentialitetskrav och nyttjandekrav (Codex – regler och riktlinjer för forskning – vetenskapsrådet) och förstått att detta är grunden för min undersöknings genomförande och att jag som projektledare också är etiskt ansvarig. I min skriftliga och viss mån muntligt förtydligande av information (se bil. A) till medverkarna i studien, har syftet med forskningen klarlagts, skriftligt godkännande av de berörda erhållits, information om frivillighet att delta och att man när helst man önskar kan avsluta sin medverkan, funnits med i informationen. Jag har också delgett de observerade personerna att materialet endast ska användas i forskningssyfte och ej för kommersiellt bruk och att observationsmaterialet (filmerna) förstörs när forskningen anses fullständig och examinationen är genomförd. I informationen har konfidentialitetskravet ingått, d v s i studiens textdel kommer de medverkande aidentifieras genom att namnen ersätts med fingerade namn, så de ej kan igenkännas av utomstående. Jag har som beskrevs ovan, bett om skriftligt godkännande på informationsbrevet, eftersom tanken varit att visa vissa utvalda filmsekvenser vid min examination, som beskriver de olika samspelssituationer jag lagt fokus på i min studie. När det gäller videodokumentation som insamlingsmetod av undersökningsmaterial, har jag varit medveten om att situationen är extra känslig för de observerade och forskaren måste vara ytterst försiktig i sin hantering av filmmaterialet. I två av fallen har därför informationen även gå ut till brukarens god man. Deltagarna i studien har också erbjudits att titta på filmerna och ta del av det färdiga text- materialet.

Resultat och analys

Mitt vetenskapliga förhållningssätt i analysen av observationerna, för att söka svar på frågeställningarna har varit utifrån ett hermeneutiskt synsätt. Jag kommer här presentera det transkriberade observationsmaterialet, så grundligt detta varit möjligt, med tanke på tid och etiska överväganden. De tre observerade deltagarna presenteras var för sig i ordningen Pia, Sanna och Johan. Varje observation sammanfattas kort, där fokus läggs på de skeenden som gör sekvensen extra intressant. För att slutligen närma mig ett svar på forskningsfrågorna, har jag sedermera analyserat observationsmaterialet utifrån Marte meos dialogprinciper för samspel. Analysen har relaterats till forskning inom området och teorier som anknyter till ämnet. En fördjupning, kring samspel mellan deltagare och hund utifrån ett salutogent perspektiv, presenteras därefter. Avslutningsvis redogörs resultaten av analysen utifrån för studien tongivande kategorier.

Pias arbete med hundarna Boss, Ester och Thea

1. Pias möte med hundarna Boss, Ester och Thea (filmtid: 3.21 min)

Pia kommer in i träningssalen i sin rullstol. Arbetsterapeuten kör henne och lämnar över från sin aktivitet till hundaktivitet. Pia möts av hundarna och Cajsa.

C: ”Hallå! Hallå! Kolla vem som kommer här. Ja, vem é det som kommer? Ja, nu ska Boss ha något i munnen. Vem é det som kommer?” (Cajsa tjoar och förstärker med glädjeljud.) Hunden Tyra hoppar överraskande upp i Pias knä.

P: ”Åååh! Åååh! Åååh! Åååh!” Tyra slickar Pia försiktigt i ansiktet, vänder sig bort men vänder tillbaks mot Pia igen och slickar lite till. (Pia utstöter glada ljud hela tiden och ler med hela ansiktet.) Tyra hoppar ner från Pias knä.

C: ”Åsså nästa! Dom står på kö här!” Hunden Ester hoppar med kraft upp i Pias knä. ”Åh...nej!” (Hundarna bråkar runtomkring om vem som ska få hälsa på Pia.) ”Ni kan bara va en i taget. **En** i taget!” (riktat till hundarna)

P: ”Mmmm! Mmmm! Mmmm! (melodiskt) Pia blundar och njuter när hund nummer två slickar henne i ansiktet. (paus) Pia försöker hålla om hunden med sina spastiska armar och krökta fingrar.

C: ”Jaa! Känner du igen vem som är uppe hos dej nu?”

P: ”Mmm” (Pia stannar upp och tänker efter, fortfarande med hunden slickandes i ansiktet.) ”Mmehho... E h-d e-n u!” (börjar sjunga lite) Cajsa följer med i sången

C: ”Vem é det nu... Svara mej du... Vem é det nu... Jag bara undrar...”

P: ”V e m - é - d e t - n u?” (sjungandes)

C: ”**Du får stänga munnen!**”

P: ”Å-l-e-g-u-g-l-e-å!” (P utstöter olika ljud.) Tyra slickar frenetiskt i hennes ansikte. Cajsa går fram och styr bort nosen från hennes ansikte.

C: ”Hörru! Vem é det som brukar göra sådär på dej?” (C vänder sig mot Pia.)

P: ”B o s s!”

C: ”Ja det är Boss och sen hans dotter...” (C väntar in så Pia kan svara.)

P: ”...E s t e r !” (Ester sitter fortfarande i Pias knä och slickar henne uppmuntrande.)

Pia vill egentligen hälsa på den tredje hunden Boss, som är hennes favorithund. Han har fortfarande inte fått chansen att träffa henne, eftersom de andra hundarna varit mer framåt. Boss letar efter något (en ”present” som Cajsa uttrycker det) som han kan ta med till Pia. Pia kallar på Boss flera gånger, men det är de andra hundarna som turas om att hoppa upp i hennes knä. Pia visar irritation över deras framfusighet. Äntligen har Boss hittat en vit boll som han kommer till Pia med och de andra hundarna lämnar plats.

C: ”**Nu så!**” Boss ställer sig försiktigt på bakbenen med framtassarna upp på Pias lår, visar ivrigt sin vita boll genom att buffa på hennes knutna hand. (Ömsesidig ögonkontakt uppstår.)

P: ”Ååååååh! (Kort paus, Pia ler och blundar.)

C: ”Precis! Ska du visa din finaste...” (Plötsligt dyker Thea upp i Pias knä och tar uppmärksamheten från Boss.)
”...Amen Thea! Du kan inte jämt va i mitten! Va?”

P: ”V a b a l!” (Pia visar irritation men också spjuveraktighet i sitt ansiktsuttryck. Hon puttar lite på Thea med knuten näve och kallar på Boss.) ”B o s s ! B o s s !”

C: ”Thea! Gå du ner nu, för nu kallar faktiskt Pia på Boss.” Thea hoppar ner men dröjer inte länge förrän hon hoppar upp i knäet igen. (Nu blir Pia riktigt irriterad och knuffar ner Thea samtidigt som hon ropar:

P: ”B o s s ! B o s s ! Aaaaaahhhh (Melodiskt, högt och ljudligt när hon får ögonkontakt med Boss. Hela ansiktet förbyts till glädje.) Boss vankar av och an med bollen i munnen runt Pias rullstol. Pia fortsätter kalla på Boss.

Till sist kan Boss, genom Cajsa, ställa sig på bakbenen med framtassarna på Pia och överlämna den vita bollen till henne (Pia uttrycker glädje i sin ansiktsmimik.) Ester sitter nu i Pias knä och delar glädjen men samtidigt stör, genom att slicka Pia i ansiktet.

P ”Åååååhh!” (entonig röst)

Därefter talar Cajsa om för Ester att det är Boss som gäller och de andra hundarna tas åt sidan in i ett angränsande rum och endast Boss är kvar.

Analys av ”Pias möte med hundarna Boss, Ester och Thea”

Sammanfattning: Sekvensen jag valt ut är intressant utifrån den enorma bekräftelse Pia får i inledningsskedet där hundarna står på kö för att hälsa på henne. Vad som ska ske, blir mycket tydligt i mötet med hundarna och tydligheten kan beskrivas i form av tid, rum, person och aktivitet. I detta möte blir tiden tydlig genom hundarnas närvaro, då börjar aktiviteten. Rummet är tydligt, eftersom man alltid är i samma lokal när hundaktivitet utförs och den rumsliga orienteringen är bestående från gång till gång. Pia som person, blir tydlig i den bekräftelse hon får av hunden både mentalt (självkänsla) och fysiskt (kroppsuppfattning) och vem Pia och hundarna är i förhållande till varandra. Aktiviteten blir tydlig för brukaren, eftersom det är den konkreta hunden som ska tränas och aktiveras. Dessa faktorer skapar tydlighet och trygghet för Pia i hennes annars till synes ostrukturerad tillvaro som hjärnskadad.

Glädjen i att träffa hundarna är överväldigande i Pias fall och hon öppnar direkt upp för samspel. Hon kan inte få nog av hundarnas närhet vilket är ömsesidigt. Denna ömsesidiga bekräftelse är viktig för samspelets fortgång och för Pia sätter mötet igång hennes spontana, normala rörelseförmåga, vilket inte visar sig i andra situationer i daglig verksamhet. Pia är tydlig och bestämd både verbalt och med kroppsspråk, när det räcker med uppmärksamhet och hon vill träffa favorithunden Boss. Då höjer hon rösen, anstränger sig och ropar på honom. Boss har inte varit så framfusig som de andra hundarna utan är mycket försiktigare. Pia har själv möjlighet att kunna styra situationen och hundarna och detta är en ovanlig position för henne, som funktionsnedsatt i beroende- och omhändertagandeställning. Tempot, vilket hundarna skapar, är högt i inledningsskedet. Detta väcker Pia i hennes annars långsamma rörelseförmåga och tanke och skapar dynamik och spänning i luften. Glädjen som

uppstår i det direkta mötet med hunden, vilket påverkar miljön för samspel i positiv riktning, är signifikant för hela inledningssituationen.

Marte meo principerna: *Tydlig start* är en av Marte meoprinciperna i denna sekvens. Starten initieras av hundarna vilken inviteras av Pia genom kroppsspråk, ansiktsmimik och röstens tonfall. Hundarna förstår dessa icke verbala signaler (Jensen, 2006) Att uppfatta denna startsignal är nödvändig för att kunna ingå i en dialog (Hedenbro & Wirtberg, 2000). Nyfikenheten som hundarna visar gentemot Pia och hon gentemot dem är en förutsättning för att dialog ska uppstå. Att vara beredd att ”ta in” den andra” (a.a s. 99) är en förutsättning för att kunna samspela med andra genom livet. Hundarna anger även här *tempot* för samspelet. Pia följer det höga tempot genom att utstöta ljud och uttrycka glädje och skratt. Här uppstår aktion och reaktion, vilket är grunden för utveckling av turtagning (a.a). I mötet uppstår en ömsesidig *bekräftelse* mellan Pia och hundarna, vilket blir extra tydligt i observationen när hundarna står i kö för att hoppa upp till henne. Ömsesidig bekräftelse är viktigt för att dialog ska uppstå och meningsfullt samspel fortlöpa. Bekräftelsen, betyder för Pia, att hon är sedd, hörd och betydelsefull och att hon finns med i ett sammanhang (a.a). Pia tar *initiativ* och *ledning* när hon försöker knuffa ned Thea från knäet och ropar: ”B o s s !”. Pia försöker om och om igen att kalla in honom, men blir hela tiden avbruten, då andra hundar hoppar upp i knäet för att få hennes uppmärksamhet. Här sker ännu en mycket stark bekräftelse, dock ej ömsesidig och därför inget samspel, när hundarna konkurrerar om att bli sedda av Pia men hon väljer att avvisa. Pia ger sig inte, utan är målmedveten, uthållig, har fokus dock med viss irritation och en inre plan på vad hon vill ha ut av situationen. De få gånger Boss tar initiativ till att nå henne bekräftar Pia honom genom sitt tonfall i ljuden hon frambringar. Cajsa stöttar Pia i att förtydliga det hon säger för att hundarna ska uppfatta Pias ledning, att det är Boss som gäller.

2. Övning med bollkastning 1 (filmtid: 0.51 min)

C: ”Så! Vad hände med bollen Boss? Du gav ju den till Pia. **Jag** vet inte var den är!” (C visar med utsträckta tomma händer.) Pia tittar med finurligt ansiktsuttryck mot Boss (Pia har bollen i knäet och initierar med en mycket svag rörelse att bollen finns där.)

Boss tittar först på Cajsa sedan på Pia. Han upptäcker bollen i Pias knä och hoppar upp med frambenen för att försöka ta bollen. Rullstolen rullar tillbaks lite av hundens kraft. Pia håller emot när Boss ska ta bollen.

P: "Aaaaahhhhhahahaha" (Gällt uttryck, Pia är glad med bus i blicken.) Här uppstår en kort paus där Boss och Pia kampar om bollen.

C: "Jasså! Jasså! Nu blev det en liten kamp här. Det va inte så enkelt!" Boss backar och sätter sig ner framför Pia.

P: "Ha! Ha!" (Uttrycks bestämt men med svag röst.) Boss och Pia tittar på varandra men hunden ändrar fokus till Cajsas och söker stöd där.

C: "Titta inte på mej! Jag kan inte hjälpa dej." (Riktat till Boss med efterföljande tyst paus.) Boss flyttar blicken mot Pia, som nu långsamt och mödosamt lyfter upp sina armar i luften med bollen i händerna.

P: "Eeennehhh! Eeennehh-geeee!" (Låter det när Pia anstränger sig.) Hunden sitter alldeles stilla och följer Pias rörelse. Armarna flyttas långsamt nedåt och ut i en sväng. Boss följer bollen med full fokus och plötsligt hoppar han upp och tar bollen i en hastig rörelse.

P: "Nnn-Ah-haaa!" (melodiskt, starkt och gällt) (Pia uttrycker glädje och följer Boss när han cirkulerar runt med bollen i munnen.)

C: "Ha! Ha! Ha! Vilken ögonkontakt! Såg du det?" (Riktat till Pia.) "Han följde varje liten millimeter som du gjorde med händerna." Boss springer tillbaka till Pia och visar upp bollen för henne.

Analys av "Övning med bollkastning 1"

Sammanfattning: I denna sekvens speglas Pia när hon har övertagit och är i en maktposition. Det blir dragkamp och Pia vinner. Situationen färgas av mycket glädje och lekfullhet mellan parterna och en viss retfullhet och medveten barnslighet smyger sig in hos Pia i det ögonblick hon uttrycker: "Ha! Ha!" till Boss, som resignerat och satt sig ned. Boss väntar in vad som ska hända och då tar Pia initiativet till att kasta bollen. Båda har gemensamt fokus med intensiv ögonkontakt och Boss följer Pias långsamma tempo och visar stor uthållighet. Pia leder övningen och anstränger sig maximalt.

Marte meoprinciper: Boss ser bollen i Pias knä och tar *initiativ* till dragkamp och Pia svarar med reaktionen att hålla kvar bollen. Pia förstärker samspelet med att utbrista i ett gällt "Aahahahaha!" och med full fokus på hunden. Detta skeende visar fysisk *turtagning* i "jag drar...du drar" och där slutligen Boss släpper taget och sätter sig ned framför Pia, fortfarande med fokus på henne. Här uttrycker Pia med rösten att hon vann genom att säga: "Ha! Ha!" på ett retfullt sätt. Pia har makten i situationen och leder fortfarande samspelet men Boss blir

osäker och via ögonkontakt *triangulerar* han in Cajsa i situationen. Pia tar då ett nytt initiativ och agerar genom att föra upp bollen i luften för att kasta den till Boss. Boss följer Pias *tempo* i samspelet och de har gemensamt *fokus* med ömsesidig ögonkontakt. Boss svarar på Pias agerande genom att ta ett nytt initiativ genom att hoppa upp och ta bollen. Överraskningsmomentet blir effektivt med förstärkande känslor och Pia bekräftar Boss med rösten nerifrån stigande: ”Nnn-ah-haaa!”. Boss kommer tillbaks till Pia när han sprungit ett varv, och bekräftar både sig själv genom att visa att han varit duktig, men härigenom också Pia. I denna sekvens finns de flesta principerna med för att uppnå ett gott samspel där vi har en tydlig början och ett tydligt slut med många turtagningar, gemensamt fokus, initiativ, tempoföljning, bekräftelse, ledning och triangulering.

3. Övning med bollkastning 2 (filmtid: 1.41 min)

Bollkastningen fortsätter, eftersom både Pia och Boss tar initiativ till att fortsätta.

C: ”Varsågod, till dej!” (Riktat till Pia som får bollen.) ”Mmm, nu väntar du på Pia!” (Cajsa visar förmanande med fingret åt Boss.)

En lång tyst paus uppstår, där Pia för bollen åt sidan för att till sist släppa den. (Pia tittar på Boss många gånger under denna stund.) Boss sitter alldeles stilla och följer Pias arm. (Boss tittar ömsom på Pia ömsom på Cajsa.) Inte förrän Pia säger ”Varsågod” får Boss hämta bollen.

P: ”V-h-a-s! V-h-a-s!” (knappt hörbart, mycket svag röst) Boss sitter och tittar på bollen och Pia tittar på Boss. På andra viskningen hämtar Boss bollen.

C: ”Braaaaa! Han hörde det. Finemang! (Riktat till Pia. Pia utstrålar glädje och finurlighet och följer Boss med blicken hela tiden.)

C: ”Ja, det var bra att du hörde det! (riktat till hunden) ”Det va tyst, men han skärpte öronen **jättemycket**. (Cajsa har stor mystisk inlevelse i talet.) ”Det såg jag! Oooh... Vad säger hon? Vad säger hon? Vad säger hon? Ja, hon sa ju varsågod, så tog du den!”

C: ”Ska jag ta den igen? Tack!” Boss lämnar glatt över bollen till Cajsa och Cajsa ska precis lämna över bollen till Pia när Boss hoppar upp och försöker ta bollen.

C: ”Näh du! Ser du vad han tänkte göra nu...Varför är han så lydig när du gör det då?” (Pia skrattar hjärtligt.) ”Skulle han bara hoppa rätt upp och ta den ur näven på mej! Det va det **fräckaste**.”

Pia får bollen på nytt. Hon håller den en bit upp och Boss sitter nedanför, väntandes med full ögonkontakt med Pia.

P: "Va-se...V-a-r-s-e-g-od! Va-se...V-a-r-s-e-g-o-d!" (Nu anstränger sig Pia och är mycket tydligare i sitt tal.)
Boss hoppar upp och tar bollen.

P: "Yyyyyh!" (glädjerop) Cajsa klappar händerna.

C: "Så bra hon sa varsegod , va!" (riktat till hunden) "Så tydligt du sa varsegod. Hur tydligt som helst. Vilken röst!" (riktat till Pia)

Analys av "Övning med bollkastning 2"

Sammanfattning: Pia har i denna sekvens fortfarande en ledningsposition och styr övningen. Detta är en ovanlig situation för henne i det liv hon lever efter skadan. Hennes fysiska långsamhet är ett ofrånkomligt hinder för henne, men hunden väntar ovillkorligt in hennes tempo med full fokus, vilket människor i hennes omgivning sällan har tid och uthållighet till. Att inte bli förstådd på den svaga rösten är också ett problem för Pia, men hunden förstår.

Marte meo principerna: Boss tar ett nytt *initiativ* till att fortsätta bollkastningen och Pia svarar på detta. Han sitter framför Pia och följer hennes *tempo* och *bekräftar* henne genom sin totala närvaro. När Pia tar initiativ och leder och benämner vad Boss ska göra, så är detta knappt hörbart. Men med hundens utsökta hörsel hör han henne och följer hennes initiativ. Efteråt fördjupar och förtydligar Cajsa hundens beteende: "Det va tyst, men han skärpte öronen jättemycket. Det såg jag! Ohhh...Vad säger hon? Vad säger hon? Vad säger hon?" Därefter triangulerar hon in Pia genom att säga till hunden: "Ja, hon sa ju varsågod, så tog du den." Detta har betydelse för Pias nästa insats, då hon ska säga varsågod igen. Genom att Cajsa, som precis beskrevs, pratar om Pia genom hunden, så förstår Pia att hon måste stärka sin röst nästa gång för att hunden ska höra kommandot. Cajsa kan då undvika att direkt uppmana Pia att stärka rösten och situationen blir mindre kravfylld. Boss visar att han vill fortsätta bolleken, tar initiativ och lämnar bollen till Cajsa för en ny omgång. Med gemensamt fokus anstränger sig Pia extra mycket denna gång för att hunden ska förstå ordet "V-a-r-s-e-g-o-d!". Detta blir tydligt sista gången av några försök. Då Boss hoppar upp och tar bollen, blir detta en bekräftelse på att Pia lyckats med att uttrycka sig tydligt. Pia bekräftar Boss genom ett stort leende. Ännu ett samspel med turtagningar har skett mellan Pia och Boss.

Sannas arbete med hundarna Thea, Ester och Geijo

1. Minnesträning med hundarna (filmtid: 1.54 min)

Det inledande mötet har skett och de tre hundarna Thea, Ester och Geijo har hälsat på Sanna. Det var ett tag sedan Sanna träffade hundarna och nu ska hundarnas namn plockas fram ur minnet. Sanna sitter på en brits med hundarna runt omkring sig.

C: ”Jag undrar vem som saknat dej mest?”

S: ”Mm!” (Kort svar.) Thea sitter tätt intill och Sanna klappar och myser med henne. (Sanna nickar kort mot Thea.)

C: ”Jag tror faktiskt det också...Thea, ja! Mm.”

S: ”D å !” (Nickar ivrigt med glädjefyllt ansikte. För ner ansiktet på Theas huvud samtidigt som hon klappar henne.)

C: ”Kommer du ihåg namnet på dom andra?” Ester kommer upp i ansiktet på Sanna. Hon värjer sig och frustar (hår i munnen). ”Ja, ”Slickepotten”!” (Cajsa syftar på Ester.) ”Vad heter hon?”

S: ”Eh...” (Böjer sig ned med ansiktet vilande i handen. Tänker febrilt.)

C: ”Ja! Eh...”

S: ”Eh...Dis...!” (Reser på ryggen och söker stöd hos Cajsa.)

C: ”Eh...Eh...”

S: ”...ster!” (Sanna fyller i det påbörjade ordet.)

C: ”Precis! Det é Ester.” (Ester ger Sanna slick i luften. Hon tar bort ansiktet och skrattar.)

C: ”Jah! Dé é jag dé!” (C tolkar snabbt hunden.) Sanna skrattar, klappar och pussar Ester samtidigt som hon uttrycker melodiskt ”Mmm”. Thea lägger sig nu i Sannas knä, på rygg. Samtidigt befinner sig Geijo lite bakom Thea.

C: ”Och hon då! (syftar på Thea) Vem é dé?” Sanna uppfattar det som om Cajsa menar Geijo.

S: ”Eh...E...” (Klappar Geijo på huvudet och tänker intensivt.)

C: ”Ja, det är det lite svåååra namnet.”

S: ”De...” (Sanna är på rätt spår.)

C: "Jaa..Ge..."

S: "Dejjo!"

C: "Geijo ja! Helt rätt Sanna!" (Hunden vänder sig mot Sanna och hon tar honom till sig, klappar honom och låter samtidigt "Mmm".)

C: "Och den lilla svarta då?" (syftar på Thea) Thea hoppar upp på britsen och tränger sig emellan Geijo för att sitta tätt intill Sanna. "Här kommer jag ja! Precis." (Cajsa tolkar hunden Theas beteende.)

S: "E...E...Ester!"

C: "Dé é hon, ja!" (Cajsa pekar på Ester.) "Dé é Ester!" (Sanna ser lite vilsen ut och ser sig omkring, eftersom hon sa fel namn.)

C: "Den lilla svarta där!" (Cajsa förtydligar och pekar.)

S: "Ehh..." (Med handen i ansiktet intensivt tänkande.) Thea pussar på Sanna.

C: "Kommer du inte ihåg mitt namn?" (tolkar hunden) (Njåu hörs från Sanna) "Det é nästan som..."

S: (paus) "Thea!" (Mycket tydligt och snabbt.) Sanna blir lättad och glad.

C: "Just det! Bra du sa det. Fick verkligen fram det från botten också."

S: "Mm" (Nickar allvarsamt.)

Analys av "Minnesträning med hundarna"

Sammanfattning: Sekvensen är vald utifrån Sannas minnesproblematik och sin stora svårighet i att uttrycka sig verbalt. Med hundarnas stöd och närvaro blir Sannas uthållighet i sin koncentration och fokus större än vanligt. Det är en svår utmaning att minnas alla hundarnas namn, men denna utmaning blir inte så kravfylld när hundarna är med och Sanna har möjlighet att delta på sina egna villkor och förutsättningar i samspel med hunden. Det finns fortfarande mycket glädje och skratt i en ändå ganska allvarlig situation. När Sanna tänker, klappar hon oupphörligen hundarna, vänder sig till dem och söker fysiskt stöd. Hundarna avleder den, för Sanna otroligt, svåra situationen. Sanna vet också direkt vem av hundarna som saknat henne mest (Thea), trots sviktande minne. Vid varje påkommet hundnamn, klappar Sanna vederbörande samt håller ögonkontakt.

Marte meo principerna: Denna sekvens innehåller en stor mängd *bekräftelse*. Ett tydligt mönster kan här urskiljas, då varje gång Sanna kommer på hundnamnet, bekräftar hon fysiskt den genom att klappa. När Sanna kommit på Esters namn, ger Ester Sanna en bekräftande slick i luften och visar att det är hon som är Ester. Därefter tar Sanna Ester och klappar och pussar på henne samtidigt som hon säger ”Mmm” med stigande till fallande tonhöjd. Sanna bekräftar både hunden men också sig själv i denna situation. Hon får också en tydlighet och begriplighet, då hon konkret genom att fysiskt klappa hunden, kan ta på det hon kommit fram till i sitt svar. Hunden Geijo tar ett *initiativ* när han vänder sig mot Sanna, då hon efter en lång stunds betänketid kommer på hans namn. Sanna uppfattar situationen och bekräftar honom i klappning, pussning och verbalt uttryck: ”Mmmm” med stigande till fallande tonhöjd. Av någon anledning får inte Thea någon klapp av Sanna, vilket frångår mönstret hon tidigare följt.

2. Slut för idag – Tack för...! (filmtid: 3.10 min)

Hundarna har jobbat hela passet och Thea har precis legat och ”surat” i ett annat rum. Hon ska ändå utföra en sista övning innan avslut då Sanna ska kalla in henne med godis som belöning. Sanna har svårt för att minnas hundens namn och ”plocka fram” namnet verbalt.

S: ”Eeeeh! Ah!” (Sanna tar sig för pannan och tänker intensivt)

C: ”Ja...vad heter hon nu då?” Sanna fortsätter tänka. (handen för munnen) Cajsa ger henne en liten ledtråd. Plötsligt, efter en paus, kommer Sanna på namnet.

S: ”Thea!” (högt och entonigt) ”Theeea!” ”Theeea!” (melodiskt, diskant med inlevelse) ”Theeea!...Ooooh!...Ooooh!...Doooh!” (melodiskt, djupare röst och mycket inlevelse) Sanna böjer sig ner framåt och slår på låret för att hunden ska komma. Hunden kommer fram.

S: ”Mmmm” (melodiskt, inkännande)

C: ”Woooh! Bravo! Bravo Bravo!” (Klappar händerna febrilt.) ”Bev du glad nu? Blev du glad nu?” (riktat till hunden) Sanna skiner upp och hela ansiktet lyser av glädje.

Thea får godis efter sin övning. Hon har fått mycket beröm av både Sanna och Cajsa och sitter intill dem. De andra hundarna är Sorro och Ester och sitter avvaktandes en bit bort.

C: ”Nämen! Vem kommer här då?” (inlevelse) Sorro kommer fram till Sanna och tittar uppmanande på henne.

S: ”De...Eeeehhh..ja!” Sanna tänker länge och klappar samtidigt på Thea, som står bredvid på bakbenen upp mot Cajsa. (S ser för en mycket kort stund uppgiven ut.)

C: ”Ja,a! Sss...”

S: ”Sorra!”

C: ”Sorro, ja! Ja just det.”

C: ”Vad ska du?” (riktat till Sorro) (Sanna är här ett kort ögonblick på väg mot godisburken.) ”Vad vill han ha?” (riktat till Sanna). Sanna tittar mot Cajsa men riktar sig mot godisburken igen.

S: ”Ooop!” (reaktion) Thea hoppar upp med framtassarna mot Sanna. Hon tappar balansen lite grand, blir stadig igen och tar Theas tass som hon sedan för bort. Thea hoppar ner.

C: ”Egentligen skulle du inte ha så mycket för du var bara sur innan. Sprang och gömde dej.” (riktat till Thea) Thea går runt Cajsa, vänder sig mot Sanna som förmodligen instinktivt ger Thea godis, fastän hon inte ska ha något.

S: ”Aaa bop bop bop!” (paus) (Sannas ansiktsmimik ser ut som hon blivit ertappad med fingrarna i en syltburk.)

C: ”Fick man bara en bit så där “by the way”?” (Sanna ändrar min till mer neutral)

S: ”Nä!” ”Nä!” ”Heh!” (bestämd ton och ansikte) Sanna säger till Thea som flera gånger är på väg att ta godiset som Sorro ska ha.)

C: ”Vem é det som ska ha?” Sanna viftar bort Thea bestämt och ger godis till Sorro.

S: ”Aaaah!” (melodiskt, inkännande)

C: ”Säj namnet! S o r r o!”

”S o r r a!” (svagt)

”Å nu kommer du också! Ja, precis.” (riktat till Ester) Här hoppar Thea, i ett skutt, upp i Cajsas famn. Sanna och Ester har ögonkontakt och Sanna tittar flera gånger på henne samtidigt som hon måste rikta blicken mot burken.

C: ”Vet ni om att det här är dags att säga, ”Tack för idag” nu? É det därför ni kommer?” (Mmm, flikar Sanna in.) ”För det brukar ni väl inte göra, precis så där?” Nu ger Sanna Ester godis samtidigt som hon börjar säga:

S: ”Ee...”

C: ”Ja, E... E...”

S: "Ee..." (Tittar upp på Cajsa och viftar lite med handen och söker stöd i ordet hon letar efter)

C: "Ee...Ee..."

S: "...ster! **Ester!** (Sanna fyller i Cajsas E. Sista Ester är melodiskt.) "E s t e r ! Auåh!" (Medömkan i rösten. Moderlig. Räcker fram handen under nosen.)

C: "Ja det é du ja! Ja, det é bra." (Mjukt och melodiskt.) (Sanna replikerar kort "Mm".) "Men nu så är det..." (Cajsa vill att Sanna ska fylla i meningen.)

S: "... (Viftar med handen i en fram och tillbaka slutrörelse.)" Båda hundarna har fokus på Sanna.

C: "Ja det é sss..."

S: "S o r r o!" (Cajsa skyndar sig och fyller i...)

C: "**S l u t**" (tydligt) (Slut, fyller Sanna i.) "Ja det är "S l u t f ö r i d a g!" (Förtydligar Cajsa samtidigt som Sanna hänger på meningen.) Båda hundarna har fokus på Sanna.

C: "Och då säger man..." "Tack för idag!" (Cajsa tar Theas tass och skakar adjö med varefter Sanna tar tag i tassens. Thea befinner sig fortfarande i Cajsas famn.) Sanna och Cajsa småskrattar lite. "Ska du krama om Sanna?" (Riktat till Thea.)

S: "Mmmm!" (melodiskt) Sanna kramar Thea.

Det blir en lång avskedskram där Sanna har Thea hos sig med ena armen runt. Hon gosar med henne, borrar in ansiktet i hennes päls och pussar på henne.

S: "Åh! Mmmm! (moderlig röst, inkännande) Lite småskratt emellanåt. "Åååh! Mmmm!" Detta pågår en bra stund. (Sannas ansikte är alldeles avspänt och nöjt. Ögonen är stundvis halvöppna. Ett kort ögonblick tittar Sanna på Cajsa.)

När Cajsa släpper ner Thea på golvet och talar om för Sanna att hon varit "superduktig", är Sanna på väg att ge Cajsa en kram.

"Tänkte du ge **mej** också en kram? Ska jag också göra så? Åhhh!" (melodiskt) Cajsa kramar skrattande Sanna och Sanna ser lite förlägen ut.

Analys av ”Slut för idag – Tack för...!”

Sammanfattning: I denna sekvens reglerar Sanna sin röstvolym och språkmelodi utifrån syftet d v s kalla in hunden. Hunden lockar fram ett mer levande språk hos Sanna, vilket i vanliga fall är inlevelsefattigt och monotont när hon talar med människor. Sanna får här en större känsla och engagemang i språkmelodin, vilket förstärker hundens beteende att vilja komma. Sanna är även i denna situation, noga med en rättvis fördelning av hundgodis och målmedveten och tydlig i både vad det gäller kroppsspråk och verbal ledning. Sanna tar också eget initiativ till att själv verbalt benämna hundarna vid namn. Detta är ett ytterst ovanligt initiativ för henne. Hon bekräftar alla hundarna både fysiskt och med rösten, i form av olika ljud. Avslutningen av hundaktiviteten blir mycket tydlig, när Sanna kramar adjö av favorithunden Thea. I denna ömhetssituation uppstår känslouttryck i form av innerlighet, moderlighet och delad njutning mellan Sanna och Thea. Sanna delar denna känsla genom i en mikrostund kasta en blick på Cajsja som står intill. I denna avslutande stund har Sanna ett totalt avslappnat, lugnt ansiktsuttryck och ett näst intill euforiskt anletsdrag, vilket speglar den effekt oxytocinet ger i samband med beröring (Uvnäs Moberg, 2009; Manimalisrapporten 2009). Ännu tydligare blir det när Sanna gör en antydning till att helt spontant krama Cajsja, då hon släppt ned Thea. Oxytocinet har nämligen den verkan att öppna upp till interaktion mellan människor.

Marte meo principerna: I Sekvensen ovan uppstår alla åtta principer i samspelet och en viss *rytm* infinner sig i *turtagningen*, som består av både verbal och icke verbal kommunikation. *Bekräftelseprincipen* är fortfarande dominant, men vi kan också se att Sanna *benämner* hundarna spontant, vilket inte skett tidigare och att hon tar eget *initiativ* till denna *benämning*. Hon har viljan att använda och anpassa rösten efter hunden och genom denna anpassning kan hon styra hundens beteende. När hon kallar in Thea börjar hon med entonig röst, men får här ingen respons av hunden, varpå hon ändrar prosodin till stigande – fallande ton i nästa inkallning och nästa. Då svarar hunden med att komma springande till Sanna och Sanna tar ett nytt initiativ och börjar fysiskt klappa på låren samt verbalt ”heja på” för att uppmuntra och *leda hunden i dess positiva beteende*. Just detta är grunden i Marte meo samspelet, att bekräfta och stärka positivt beteende för att framhäva det goda i samspelet (Hedenbro & Wirtberg). När Thea nått sitt mål och kommit fram till Sanna, har Sanna och Cajsja gemensamt fokus på Thea i deras glädje och bekräftelse av Theas prestation. Här tolkar jag det, utifrån Sterns teori

om ”Affektintoning” (Havensköld & Risholm Mothander 2010), att en *delad känsla* uppstår. Parterna har en inre känsla av affekten glädje, som de gemensamt visar i ett yttre uttryck över Theas bedrift och delar den gemensamma känslan i ett glädjetjut. När Sorro, i nästa läge kommer fram till Cajsa, visar han med sitt kroppsspråk med höjda öron och viftande svans, att han vill något. Här tar hunden initiativ till samspel. Sanna tar då ytterligare ett nytt initiativ till verbal kommunikation, genom att börja benämna hunden vid namn och därefter vända sig mot godisskålen för att ge hunden godis. Sanna för bort Theas tass, *ledning*, för hon är målmedveten och rättvis och näste man på tur att få godis är Sorro. Av någon anledning får Thea ändå en godisbit strax efter, vilket skulle kunna betraktas som en ren impuls. Därefter tar Sanna ledningen igen och avvisar Thea flera gånger genom sitt kroppsspråk. När Sorro får sitt godis, bekräftar Sanna detta med melodisk och inkännande röst ”Ahhh”. Den sista hunden Ester dyker upp och då tar Sanna, helt på egen hand, ett nytt initiativ till att ge henne godis. Hon väljer också att benämna henne vid namn för att verkligen bekräfta henne. I denna del av analysen kan vi se att Sanna intar en naturlig ledarroll och blir initiativrik i sin handling, vilket jag anser att hundarna lockar fram i samspelet. När aktiviteten är slut visar Sanna tydligt med kroppsspråket (handen) att det är slut och de två sittande hundarna har fokus på henne. Hon tar också på eget initiativ adjö av Thea genom att skaka tass. Det blir ett *tydligt avslut* när Sanna kramar om Thea, som uppenbarligen är hennes favorit bland hundarna. Här uppstår en ömsesidig bekräftelse mellan Sanna och Thea, både verbalt men framförallt fysiskt. ”Åh! Mmmm!” melodiskt med toner fallande uppifrån och ned, som är inkännande, moderliga och förstärkande uttryck, som jag tolkar som en form av *benämning*, som plockas fram när orden saknas. Men hunden med sin intuitiva förmåga förstår det subtila icke verbala språket (Jensen, 2006). Vi kan under en mikrosekund se att Sanna med ögonkontakt *triangulerar* in Cajsa, för att dela denna innerliga känsla med henne.

Johans arbete med hundarna Ester och Bibbi

1. Johans möte med en ny hund - Bibbi (filmtid: 2.31 min)

Johan befinner sig i angränsande rum till träningslokalen. Han vill inte flytta sig från sin position, vilket medför att Cajsa går ut och ska försöka locka in honom till aktivitet. Hundarna (Ester och Bibbi) sitter och väntar innanför den stängda dörren i träningslokalen. Cajsa öppnar dörren och hundarna möter upp Cajsa och Johan.

C: ”**Kolla, här är dom!** Hallå, hallå! Här kommer vi! Här kommer vi! Här kommer Johan! Här kommer trappsteget. Men lugn, han får väl komma in först!” (melodisk röst). Hundarna möter Johan, hoppar ivrigt mot

honom, viftar på svansen. Johan böjer huvudet ned och sträcker fram handen mot hundarna. De följer efter Cajsa och Johan drar tillbaks händerna. Tempot är mycket högt på hundarna.

C: ”Vänta, nu ska jag stänga dörren!” Cajsa går och stänger dörren. ”Vänta lite Johan, så de får hälsa på dej!” Cajsa leder hundarna mot Johan. ”Här! Det här är ju några som du kanske inte riktigt... **Oj! Oj!Oj!**” Hundarna hoppar upp mot Johan och ställer sig på bakbenen med frambenen upp på honom. Cajsa står tätt intill Johan. (Cajsa skrattar högt.)

C: ”Verkar de glada?”

J ”Jaaa!” (Med mild röst. Johan ler och sträcker ut handen och klappar på hundarna.) Cajsa presenterar hundarna Ester och Bibbi och berättar att det är mor och dotter. Bibbi är ny för Johan. (Johan lyssnar intensivt och följer hundarna med blicken och klappar dem försiktigt hela tiden.) Johan känner igen Ester sedan tidigare. Hundarna är mycket glada och hoppar upp och ner mot Cajsa och Johan. Bibbi är avvaktande mot Johan.

C: ”Ser du! Nu börjar de nästan **slåss** om vem som ska va närmast.” (riktat till Johan) ”Lugn! Ja, det är Johan.” (C vänder sig till Bibbi.)

J: ”Hej på dej!” (Säger Johan mycket tyst och försiktigt till Bibbi samtidigt som han tittar på henne i ögonen och klappar henne försiktigt under hakan med en hand. Bibbi står upp mot Cajsa och är osäker på den nya personen, Johan. Vänder huvudet av och an mot C och J. Tempot är mycket lugnare nu.)

C: ”**Just det!** Hej på dej, får man säga, när man inte känner varandra sådär väl. **Så...**precis.” (Johan tar nu försiktigt med båda händerna under hakan på Bibbi.) ”Vad fint att du är lite försiktig sådär underifrån.” (syftar på Johans händer under Bibbis haka.) ”Hej på dej!” (upprepar Cajsa) ”Ser du! Hon är lite försiktig själv.” (Båda har gemensamt fokus på Bibbi.)

J: ”Mmm!...Mmm!”

C. ”Du ser det?” (Bibbi är fortfarande lite osäker på Johan och vrider huvudet fram och tillbaka mellan Cajsa och Johan. Johan tittar hela tiden på Bibbi.) ”Och då får man ibland tänka, hur vill man själv att nån ska göra när man är ...lite ny eller osäker? Men du gör ju jättefint...sådär underifrån.” (Cajsa visar med handen. Hunden står fortfarande på bakbenen med framtassarna upp på Cajsa.) ”Javisst! Och hon...Nu så! Nu, nu!”

J: ”Hej på dej” (Uttrycker J i mjuk melodisk ton med inlevelse. Johan har intensiv ögonkontakt med Bibbi och Bibbi söker mer och mer ögonkontakt med J. Tempot är lugnt.) ”Mmm” (Fortsätter Johan och en lång tyst paus uppstår.) Johan klappar Bibbi försiktigt hela tiden. (Ögonkontakten fortsätter och Johan ler nöjd.)

C: ”Nämen!” (viskning) ”...myyysigt!” (viskning) Hunden kرافsar på Cajsas ben. ”Hon vill komma upp, så hon kommer närmre, tror jag.” (Johan håller kvar blicken på Bibbi hela tiden, fortfarande med ett nöjt ansiktsuttryck.) Cajsa lyfter upp Bibbi i famnen.

C: ”Sååå. Hej på dej!” (Cajsa riktar Bibbi mot Johan.) Johan klappar mycket försiktigt med några fingrar på Bibbis bröst.

C: ”Vad fint att du är så där försiktig, Johan. Vad fiint! Kan du se att hon känner sig liite osäker?”

J: ”Njae!”

C: ”Lite grann.”

C: ”Johan han é snäll. Johan han é en snäll kille, förstår du!” (Cajsa talar till hunden och riktar sin uppmärksamhet mot henne.) ”Det kan ju inte du veta, för du har ju inte träffat honom tidigare.” (Fortfarande riktat mot hunden.) En lång paus uppstår och Johan klappar försiktigt hunden hela tiden. Söker ögonkontakt, men hunden är fortfarande osäker och tittar bort från honom åt sidan men vid några tillfällen söker hon kort ögonkontakt. Johan är glad nu.)

C: ”Det kan man inte veta då. Nu smaskar hon lite grann. Märkte du det? Då kopplar hon...då slappnar hon av. Då börjar hon tycka att det ändå är ganska okej...ändå.” (Johan klappar försiktigt hela tiden.)

C: ”Men du! Du var ju tung!” (Cajsa släpper ner Bibbi på golvet. Johan följer med blicken.)

Analys av ”Johans möte med en ny hund – Bibbi”

Allmänt: Valet av videosekvens är här gjord utifrån mötet med hundarna i inledningsskedet. Johan kan ofta stanna upp i sina rörelser och flyttar inte på sig under en lång stund. Hundarna låser upp honom från detta tillstånd. Precis innan han ska komma in i träningslokalen vid detta tillfälle och arbeta med hundarna låser han fast sig i en rörelse. Cajsa kan dock få honom att komma med in i lokalen, där han möts av två ivriga hundar och tempot är högt. Johan tonas in i tempot, kroppen blir mer spontan och han visar en stor känsla och empati för hundarna och framförallt för den nya hunden Bibbi. En mycket fin och djup ömsesidig vänskap växer fram under hela passets gång, vilket är intressant att studera, och i denna observationssekvens belyses inledningen av denna vänskap.

Marte meo: Inledningen blir tydlig med hundarnas närvaro som *startsignal*. Här, liksom i tidigare analyser av inledningmötena, blir tid, rum, plats och person tydliggjort och begripligt. Hundarna *bekräftar* Johan när han kommer in i rummet och han blir genom denna bekräftelse betydelsefull både för sig själv och för andra. ” ”*Jag är sedd där jag är och i vad jag gör. Vad jag uppfattar och upplever är viktigt för andra.*” ” beskriver Hedenbro och Wirtberg (2000, s. 101) bekräftelseprincipen, vilket stämmer mycket väl överens med

ovanstående beskrivning av mötet mellan Johan och hundarna. Både i Pias och Sannas fall kan denna beskrivning överföras. Johan tar eget *initiativ* (klappar hundarna), vilket är ovanligt för honom i andra situationer. *Tempot* anges av hundarna och här är tempot högt med mycket energi och Johan färgas in i detta. När Ester drar sig tillbaka lägger Johan full fokus på Bibbi, bekräftar henne både fysiskt och med mild och innerlig ansiktsmimik. Ögonkontakten är också en bekräftelse i sig, men Bibbi visar sig vara lite blyg och försiktig. Detta märks på hennes kroppsspråk och ögonkontakt som flackar mellan Cajsa och Johan. Johan fortsätter att bekräfta Bibbi genom att spontant hälsa på hunden: ”Hej på dej!” och den mjuka, milda rösten följer hans agerande och tempo, som nu är lägre. Pausen blir härefter lång och det finns utrymme för Johan att ta in och integrera skeendet och skapa sig en inre reaktion. Denna inre reaktion benämns inom *Marte meo* för ”inre processer” (Hedenbro & Wirtberg, 2000 s. 102). Efter den långa pausen kommer Bibbi upp i Cajsas famn. Johan fortsätter bekräfta henne genom att klappa och hålla fokus på henne med ett leende ansikte. Den ömsesidiga ögonkontakten har inte uppstått ännu och Bibbi är inte redo för samspel ännu. Johan följer det mycket lugna tempot i sina försiktiga strykningar under Bibbis haka.

2. Fortsatt bekantskap med nya hunden Bibbi (filmtid: 0.49 min)

Efter inledningen och presentation av den nya hunden Bibbi, ska en ny övning utföras. Johan får välja en av hundarna, vilket är svårt för honom. Båda hundarna sitter framför Johan och Cajsa. Bibbi hoppar upp och ner mot Cajsa och visar att hon vill delta.

C: ”Vill du mest? Vad ska vi hitta på då? ” (Bibbi tittar både på Cajsa och Johan samtidigt som hon hoppar upp och ner mot C. Johan klappar lite på Bibbi under tiden.)

C: ”Så...nu fick du en puss på handen!” (Bibbi slickade till på Johans hand.) ”Ja, pussade du på Johan? Ja, ja, ja, ja! Pussade du på Johan? Då är man inte så osäker längre!”

J: ”Näe! (mycket, mycket svagt) (Johan klappar hunden fortfarande.)

C: ”Näe, visst inte då, visst inte då!”

J. ”Mmm” (Knappt hörbart därefter lång paus.)

C: ”Hon tittar på dej, ser du det? Hon tittar på dej. (Riktat sig mot Johan som har fokus på Bibbi som står på bakbenen med frambenen upp mot Cajsa. Tempot är lugnt.)

C: ”Vem é du?” (Riktat mot Johan)

J: "Mmm!" (melodiskt) "Jag är Johan!" (Inlevelse i rösten) Johan presenterar sig för Bibbi samtidigt som han lutar sig ner mot henne. Hela tiden klappar han hunden. Bibbi och Johan tittar på varandra.

C: "Mmm...Johan, Johan Skoog!" Cajsas upprepar samtidigt som hon vänder sig till hunden.

J: "Mmm!"

C: "É det din kompis?" (paus) Cajsas riktar frågan mot Bibbi.

C: "Nu får vi jobba lite!" (Tempot blir gensat högre och hundarna hoppar.)

Analys av "Fortsatt bekantskap med nya hunden Bibbi"

Sammanfattning: Här ska egentligen en övning med hundarna startas upp, men av en händelse fördjupas den nya bekantskapen mellan Johan och Bibbi. En "här och nu" situation där total närvaro mellan Johan och Bibbi uppstår. Det blir ett känslösamt tillfälle värt att belysa.

Marte meo principerna: När Bibbi är utvald att utföra en övning *bekräftar* Johan henne direkt genom att klappa henne under hakan. Hunden svarar direkt på detta och ger honom en slick på handen, vilket sänder ut en bekräftelse till Johan. För att ett meningsfullt samspel ska uppstå, krävs just detta skeende som här belyses, ömsesidig bekräftelse (Hedenbro & Wirtberg, 2000). En lång paus uppstår, där det ännu en gång finns utrymme för Johan att integrera skeendet i en inre process. Bibbi är fortfarande nyfiken på Johan och söker mer och mer ögonkontakt med honom. Ömsesidig nyfikenhet är en förutsättning för att samspel ska uppstå. (a.a) Nu förtydligar Cajsas situationen och tolkar hundens beteende genom att säga: "Hon tittar på dej!...Vem é du?". Johan tar *initiativ* och svarar Bibbi med full fokus, ögonkontakt och framåtlutande kropp: "Jag är Johan!" där rösten är *intonad* efter den känslösamma situation som uppstått. I detta skeende, när Johan presenterar sig vid namn, tydliggör han genom *benämning* både sig själv och hunden i sammanhanget. Genom sin inlevelsefulla röst och följsamhet i tempo och rörelse skapar Johan en god och *gynnsam miljö* för ett gott och utvecklande samspel, vilket är en viktig faktor inom Marte meo.

3. Hämta boll på kommando (filmtid: 3.28 min)

Johan kastar bollen flera gånger till Bibbi och vid ett tillfälle måste han instruera henne ingående var hon ska söka, eftersom bollen är så "klurig" att finna. Cajsas har i sin tur instruerat Johan hur han kan hjälpa hunden.

Bibbi kommer trots Johans ingående ledning tillbaka med en repstump istället, eftersom hon inte kunde hitta bollen. Dragkamp uppstod dem emellan. Nu skickas Bibbi ut en sista gång och Johan får göra ett nytt försök att få hunden att hitta bollen. Sittande på huk med Bibbi framför sig, börjar han nu på nytt dirigera henne.

C: "Ska vi skicka henne igen då?"

J: "Jaaa!"

C: "På den där bollen?"

J: "Jaaa!"

Cajsa tar repstumpen och gömmer undan den och instruerar därefter Johan i hur han ska peka för att Bibbi ska förstå. Hunden Ester dyker upp och vill vara med. Cajsa tolkar hennes beteende:

C "Nähä! Nu ska hon komma och fjäska. Jag vet! Jag vet var den är!" (C tolkar hundens beteende med retfull röst)

J: "Den lilla runda där borta!" (Johan pekar bort mot bollen men störs utav den andra hunden Ester, som tränger sig in emellan och sätter sig närmst Johan. Johans ansiktsmimik är ogillande.) Johan börjar ändå klappa Ester nu när hon sitter närmst honom. Han försöker fortsätta kommunicera med Bibbi, som står en bit ifrån med bakkdelen mot Johan.

J: "Den runda saken där i mitten!" (Johan pekar bort mot bollen) Bibbi ser inte var J. pekar på att hon står med bakkdelen mot honom. (Paus uppstår) Johan pekar på Bibbis bakdel för att få kontakt. Hunden vänder sig om och går mot Johan.

J: "Näe, lyssnar du på mej?" Bibbi sätter sig mellan Johan och Cajsa. Johan söker ögonkontakt med hunden men Bibbi tittar fram och tillbaka på C och J. Cajsa kallar bort Ester eftersom hon stör samspelet och koncentrationen hos Bibbi.

J: "Den lilla runda saken där borta, é din." (Bibbi fokuserar på Cajsa.) Johan flyttar sig närmre Bibbi, fortfarande sittande på huk.

J: "Hörru! Lyssnar du på mej? Den ligger precis där borta." (melodiskt) (J. är koncentrerad och sammanbiten. Hunden har fortfarande ingen ögonkontakt med Johan.) Cajsa instruerar Johan hur han kan peka för att hjälpa Bibbi att förstå och börja söka.

J: "Ut och ta den!" (bestämd ton) (Johan pekar ut målet till Bibbi.) Cajsa sitter tätt intill Johan på huk och småskrattar som det vore lite spännande.

J: "Nä fy! Hörru!" (Allvarlig ton och bestämd uppsyn. J sträcker på ryggen. Cajsa småskrattar.)

C: ”Hon går förbi den igen! (melodiskt, syftar på bollen) Cajsa småpratar tyst med Jens.

J: ”Ja, javisst!” (leende)

C: ”Men den ligger ju jättesvårt där inne!”

J: ”Jaah!”

C: ”**Där ja! Nä men!**” (C klappar ihop händerna med en smäll.)

J: ”**Titta!**” (utropas högt med stort leende)

C: ”**Woooo! Det gjorde hon väl bra!**” (Klappar händerna samtidigt som Bibbi kommer med bollen.) Johan sträcker ut ena handen i en förmodad ”give me five” gest och tar sedan bollen. (Han uttrycker glädje i ansiktet och följer hunden med blicken.) Glädjen är stor bland alla inblandade och beröm utdelas till hunden som klarat det svåra uppdraget. Bibbi pussar på Cajsa och strax efter får Johan också en puss.

C: ” Och puss fick du också!” Cajsa talar med hunden om hur klurig Johan är när han gömmer bollen. (Johan uppvisar glädje och nöjdhet och klappar intensivt hunden.)

C: ”Gömmer dom inunder en stol!”

J: ”De vá duktigt gjort! Ja, de vá himla svårt det du!” (paus) ”Det vá bra i alla fall.” (paus) ”Men det var duktigt gjort! Himla bra!” (Johan klappar Bibbi hela tiden. Tempot är lågt liksom volymen.) ”Tack ska du ha!” Bibbi lägger sig ner på rygg framför Johan.

C: ”Vet du vad? Hon visar att hon tycker om dej.” (riktat till Johan)

J: ”Mmhh” (melodiskt) Johan klappar Bibbi på magen och följer henne intensivt med blicken. Blickkontakten är ömsesidig.

C: ”Annars hade hon inte gjort så här. Hon visar liksom upp hela härligheten här.” Cajsa småpratar om hur osäker Bibbi var från starten när de träffades och att de inte kände varandra, men att nu är hon trygg eftersom hon ligger på rygg och blir klappad av Johan. (Tempot är lågt och Johan stryker Bibbi över mage och hals, fram och tillbaka.) Cajsa återberättar kring händelsen.

J: ”Mm!” (inkännande) (lång paus) ”Det var snällt gjort!” Mm!” (paus) ”Mmm!” (Total tystnad. J har full fokus på hunden som ligger på rygg och de har ömsesidig ögonkontakt under en lång stund.) J klappar hunden omsorgsfullt, innerligt och fortfarande hållandes i den röda bollen.

Analys av ”Hämta boll på kommando ”

Sammanfattning: Detta klipp belyser Johan som ledare i samspelet med hunden och hur han målmedvetet med total närvaro och inlevelse guidar hunden i att söka upp bollen. Han har stort tålamod och god uthållighet i den svåra uppgiften att försöka få hunden att förstå. Han använder sig av många olika uttryckssätt, vilket är ovanligt för Johan i sin kommunikation i andra aktiviteter. Sekvensen avslutas med att illustrera den goda relation Johan och Bibbi byggt upp under en timmes aktivitet, från att vara nya för varandra till att ha skapat ett ömsesidigt förtroende.

Marte meo principerna: I inledningen av denna övning, är bollen sedan tidigare utkastad. Starten blir otydlig för hunden och därför blir det svårt för Bibbi att förstå vad hon ska göra och var hon ska söka. Johan tar ett *initiativ* och *leder* Bibbi genom att både verbalt berätta för henne var bollen är men även förstärka då han pekar åt det håll han vill att hon ska springa och söka. Hunden förstår direkt, vilket blir en snabb *respons* på Johans initiativ. När Johan upptäcker att hon behöver ledning *benämner* han både med ord och med kroppsspråk vad hon ska göra: ”Oj! Näeh...inte där!” ”Oh, oh!” ”Näh...där! Där borta istället!” Johan har total *fokus* på Bibbi och tar en paus i ledningen. Men hunden stannar upp när hon blir osäker, vänder sig om och söker stöd, ögonkontakt, i Johan. Johan återupptar ledningen igen, genom att dirigera verbalt. När hunden springer in i ett angränsande rum leder han henne bestämt: ”Nej du!” med sträng röst. När Bibbi kommer tillbaka, dock ej med bollen utan med en liten dragkampslina blir det dragkamp. När dragkampen avslutats *bekräftar* Johan Bibbi genom att klappa henne försiktigt. Bollsökandet återupptas och Johan tar ledningen igen, men benämner nu tydligare och mer nyanserat vad Bibbi ska hämta genom att beskriva bollen: ”Den lilla runda där borta!” och läget: ”Den runda saken där i mitten!” Detta tolkar jag som att Johan verkligen anstränger sig i kommunikationen för att hunden ska förstå, vilket även Pia visade på i samspel med Boss (tidigare analys). Johans uthållighet är stor i ansträngningen att få kontakt med Bibbi för att hon ska kunna genomföra sitt uppdrag. När Johan inte lyckas få kontakt med hunden tar han *ansvar för samspelet*, både fysiskt genom att göra henne uppmärksam, då han knackar på hennes bakdel, men också verbalt: ”Näe, lyssnar du på mej?”. Johan och Cajsa har under en stund gemensamt fokus där det skapas en intim och spänningsfull stämning. De småviskar kring Bibbis svårighet att finna bollen. Denna stämning förvandlas till ett crescendo, då Bibbi hittar bollen och Johan utropar: ”Titta!”. Både snabbt

ökande tempo och ljudnivå skapar detta crescendo av glädje och det är Bibbi, som genom den varelse hon är, framkallar detta och den delade känsla som uppstår. Tempot går efter detta klimax ned, Johan bekräftar Bibbi genom att klappa henne med förnöjsam ansiktsmimik och verbalt uttrycker: ”De vá duktigt gjort! Ja, de vá himla svårt det du!.Det vá bra i alla fall. Men det var duktigt gjort! Himla bra!”. Den verbala bekräftelsen är intressant då Johan *fördjupar* för hunden genom att tala om att: ”Det var himla svårt det du!” Fördjupning är ett begrepp inom Marte meos benämningsprincip, där föräldern är ett språkrör för det lilla barnets initiativ, genom att verbalt visa att de uppmärksammar och delar en upplevelse med barnet (Hedenbro & Wirtberg, 2000). Utifrån min tolkning av videoobservationerna, är det oftast Cajsa som tar rollen att fördjupa. Men här är det Johan som axlar den rollen.

I avslutningen av denna sekvens har tempot har tonats ned, Bibbi har fått förtroende för Johan och gemensamt fokus uppstår mellan Johan, Cajsa och Bibbi. Bibbi har mer ögonkontakt med Johan nu och Johan har intensiv ögonkontakt med henne. Han säger ”Mmhh!” vid flera tillfällen, vilket uttrycker den innerlighet som uppstår i den känslomässiga och totala närvaro hunden utsänder. (Jensen 2006; Höök 2010; Manimalisrapporten 2005). Han bekräftar Bibbi i dessa ljud och Bibbi bekräftar Johan genom sin närvaro, ögonkontakt och att hon faktiskt ligger på rygg för att bli klappad på magen, som är ett oskyddat område för en hund. En ömsesidig växtkraft har skett mellan parterna i samspelet som skett. Bibbi har under timmen som gått lockat fram många känslomässiga, verbala, fysiska och andra förmågor hos Johan, som han sällan visar i andra sammanhang. Johan har i sin tur fått Bibbi att blomma upp, från en osäker hund med låg rang, till trygg, och i Johans ögon, högt värderad hund (förf. tolkning) och detta är signaler hunden kan tolka med sin unika förmåga (Jensen, 2006). Marte meo betyder just detta vi fått erfaras i denna filmobservation, att växa och utvecklas ”Av egen kraft” i ett gott samspel.

De tre observationerna utifrån ett salutogent perspektiv

Pias samspel med hund utifrån ett salutogent perspektiv

Aaron Antonovskys teori kring begreppet KASAM, känsla av sammanhang, består av begriplighet, hanterbarhet och meningsfullhet (se avsnittet forskning och teorier). Dessa tre

komponenter är viktiga för att må bra, nå en hög livskvalitet och skapa sammanhang i tillvaron. Utifrån dessa komponenter, tolkar jag Pias möte med hundarna som ytterst begriplig för Pia, som de konkreta och påtagliga varelser de är. Start och avslut blir en tydlig inramning av sessionen, där hundarna konkret kommer in i lokalen och går ut ur lokalen. Pia blir tydlig för sig själv i den stora mängd bekräftelse hon erhåller av hundarna både mentalt och fysiskt. Miljön blir tydlig då hundaktiviteterna alltid sker i samma lokal och i lokalen befinner sig hundarna, vilket medför att aktiviteten i sig blir tydlig. Alla dessa komponenter skapar en *greppbar* tillvaro för Pia, som har stora kognitiva och fysiska nedsättningar i sin funktion. Med de minimala resurser Pia har i sin kommunikation, skulle det vara lätt att tänka att ett samspel inte är möjligt att uppnå med en hund. I en situation där samspelet sker verbalt mellan människor är det svårt för Pia att behärska kommunikationen. Hon blir oftast inte förstådd och hennes långsamhet tar så mycket kraft att innehållet blir sekundärt. Men det visar sig i samspelet med den pedagogiska hunden, att det blir lättare för Pia att *hantera* situationen, eftersom hunden kan tyda hennes subtila signaler i kommunikationen, väntar in, och uppmärksammar henne (t.ex. Jensen, 2006, Höök, 2010). I arbetet med Boss blir detta mycket påtagligt. Analysen visar på, hur han följer henne i hennes kommunikation utifrån den nivå och de resurser hon har. Pias tydliga ledarroll i mötet med hundarna och att kunna styra hundarna efter sin vilja är utmärkande i analysen. Tolkningen kan här utifrån ett salutogent synsätt sammanfattas i begreppet *meningsfullhet*. Många sammanhang som Pia ingår i, är hon den som blir styrd och omhändertagen. I hundaktiviteten får hon en motsatt roll d v s ledarroll som hon automatiskt intar. Pia är viktig för hundarna och deras aktiviteter och finner mening i de uppgifter hon ska utföra. Samtidigt tränas Pias fysiska och kognitiva förmågor i en meningsfull situation, vilket också är vinnande bieffekter av hennes aktivitet med hund.

Sannas samspel med hund utifrån ett salutogent perspektiv

Även i Sannas fall blir det en tydlighet i hennes tillvaro vid arbetet med hund. Starten blir genom hundarnas hälsning påtaglig både fysiskt och mentalt. Miljön blir känd eftersom hundarnas närvaro signalerar detta liksom aktiviteten blir självklar. Sanna blir tydliggjord för sig själv genom den fysiska bekräftelse hon får av hundarna och det konkreta, levande redskapet i arbetet, hunden, kan inte bli tydligare än så. Situationen blir med andra ord

förutsägbar och därmed *begriplig* men också *hanterbar*, eftersom uppgiften inte blir för avancerad för hennes kommunikation och kognition, utan på en lagomnivå med viss utmaning, vilket Antonovsky benämner som ”belastningsbalans” (Antonovsky, 1991 s. 125). Hundarna kan samspela med henne utifrån hennes förutsättningar och den icke verbala förmågan blir inte i fokus på samma sätt som verbal kommunikation med människor. Hon kan ta fysisk hjälp av hundarna när situationen upplevs som svår, vilket hjälper henne i koncentrationen och uthålligheten. I uppgiften att leda hundarna i övningarna får Sanna känna *meningsfullhet* i de uppgifter hon utför. Hundarna ska tränas för att må bra och denna uppgift blir Sannas i vilken hon blir betydelsefull. Även den omhändertagande rollen och ansvarsrollen Sanna intar, innebär att hon är värdefull för hundarna och därmed skapar mening i sammanhanget.

Johans samspel med hund utifrån ett salutogent perspektiv

Liksom i tidigare analyser av inledningen med hundaktiviteten, är detta en tydlig och konkret start även för Johan. Plats, tid, aktivitet och han som person blir tydlig i samspelet med hunden. Hunden Bibbi var ny för Johan, men Johan upplevs som trygg i situationen vilket kan ha samband med att miljön är igenkännande, förutsägbar och därmed *begriplig*. Kraven på Johan är ganska höga i aktiviteten. Att ta hand om, introducera sig själv och aktivera Bibbi, som är en ny, blyg och återhållsam hund, är ingen lätt uppgift. Ändå tar Johan sig an detta och både styr och leder hunden med stort engagemang i positiv anda. Relaterar man uppdraget till KASAMs andra komponent, *hanterbarhet*, ser man att Johan kan hantera situationen utan att ge upp eller bli stressad. Skulle Johan, å andra sidan få ett liknande uppdrag utan hund, hade troligtvis situationen se helt annorlunda ut med effekter såsom irritation och uppgivenhet. En svår uppgift i andra sammanhang upplevs mer hanterbar i samspel med hundar. Den inlevelse, engagemang och entusiasm, som Johan visade i sin ledning av Bibbi för att hon skulle hitta bollen, kan endast tolkas som *meningsfull*. Johan var målinriktad i situationen vilket också skapar mening. Även den omvårdnad han ger Bibbi i slutet av passet, genom att klappa henne kan också tolkas som meningsfull, eftersom han blir betydelsefull och viktig för någon annan (Beck-Friis, 2007).

Sammanfattning av resultat och analys

Utifrån ovan redogörelse av det empiriska observationsmaterialet kring samspelet mellan brukare och hund, kommer jag här utifrån de mönster jag kunnat se, sammanfatta resultatet i olika kategorier. Kategorierna benämns som följer: fysisk förmåga, kommunikation, social interaktion, miljö, affekter, välmående och tydlighet.

Fysisk förmåga

Det som är signifikant för analysen vad det gäller den fysiska förmågan är den spontanitet som utlöses vid samspelet med hunden. De funktioner i rörelser, ansiktsmimik men även kommunikativa förmågor som är nedsatta hos deltagarna, blir mer naturliga och får ett större flöde. Detta har framförallt visat sig i det inledande mötet när Pia omfamnar hunden, Sanna uttrycker sig mer verbalt och Johans flöde i sitt fysiska rörelsemönster. Kroppsuppfattningen påverkas också när hunden sitter i knäet, stryker sig, knuffar och buffar och är tätt intill på många olika sätt. Som fysiskt funktionsnedsatt, kan svårigheter som att uppfatta och ha kontroll på sin kropp uppstå. Denna fysiska kontakt blir då en påminnelse för hjärnan om kroppens struktur. Den ömsesidiga fysiska kontakten genererar också ett påslag av hormonet oxytocin, som även kallas för "lugn och ro hormon" (Uvnäs Moberg, 2010). Enligt Uvnäs Moberg, har oxytocinet många andra fördelar såsom att det öppnar upp för nyfikenhet, samspel och social interaktion, är blodtryckssänkande, främjar det sociala minnet, skapar moderlighet, effektiviserar inläring, med mera. I observationen är just oxytocinets verkan som lugn och ro hormon påtagligt. Sannas avsked till Thea, efter en timmes hundaktivitet, speglar ett avslappnat, nöjt och tillfreds ansiktsuttryck. Att Sanna sedan näst intill kramar Cajsja efteråt, är i enlighet med Uvnäs Mobergs forskning, att öppna upp för samspel och befrämjande av ett socialt beteende. Detta öppna förhållningssätt är, som tidigare nämnts, ovanligt för Sanna. Både Pia och Johan visar också märkbara fysiska tecken på att de är avslappnade, lugna och nöjda efter avslutad hundaktivitet.

Kommunikation

I samspelet med hund har det visat sig att brukaren anstränger sig utöver det vanliga för att göra sig förstådd. Detta framkommer när brukarna använder sig av andra kommunikationssätt än de vanliga. Pia och Sannas normala kommunikationssätt är kroppsspråk och ansiktsmimik,

medan i analysen visar det sig att den verbala förmågan används för att förstärka den icke verbala. Pia anstränger sig maximalt när hon ska säga varsågod till Boss, för att han ska förstå kommandot: ”V a r s e g o d!”. Sanna pressar sig själv för att viljan och motivationen är stark att få fram namnen på hundarna. Hon tar fysiskt hjälp av hundarna och söker stöd genom att klappa dem intensivt då hon koncentrerar sig. Enligt Uvnäs (2010) ökar koncentrationen vid oxytocinfrisättningen, vilket jag drar en parallell och finner stöd i vid denna situation. Sanna förstärker också verbalt med ljud i många situationer, där olika känslöstämningar yttrar sig i hennes språkmelodi. Johans kommunikation sker verbalt men är i vanliga fall av enkel karaktär. I samspel med Bibbi är drivkraften stor att få henne förstå var hon ska söka efter bollen, att han målar språket med nyanser i sin guidning. Han använder sitt kroppsspråk mer och på ett tydligare sätt, för att förstärka kommunikationen med Bibbi. Han fördjupar upplevelsen genom att förstärka den verbala kommunikationen när han bekräftar Bibbi i sitt beröm över hennes bedrift i att finna bollen. Deltagarna är också villiga att försöka förstå hundarnas sätt att kommunicera, vilket visar sig i alla situationer där ”dialog” uppstått. Olika exempel på detta är när Boss visar att han vill att Pia ska kasta bollen, Bibbi som är blyg i början av mötet med Johan och hur han uppfattar detta genom sin försiktighet och låter vänskapen sakta växa fram. Ömsesidiga initiativ till samspel och uppmärksamheten till initiativet, är en av de vanligast förekommande Marte meoprinciper i analysen av observationsmaterialet, vilket är en förutsättning för att samspel ska uppstå. I analysen har det framkommit att initiativet till samspel oftast inte varit av verbal karaktär, utan kroppsspråk, ögonkontakt och ansiktsmimik har dominerat, vilket är i enlighet med Jensens resonemang (2006) kring hundarnas förmåga att tyda subtila signaler från människan.

Social interaktion

Hundens nyfikenhet bidrar ofta till ett initiativ som genererar till samspel av olika slag. Bibbi, som tidigare nämnts, behövde tid på sig i sin sociala interaktion, men nyfikenheten på Johan och Johans nyfikenhet på Bibbi förde interaktionen framåt och nådde slutligen till ett fint samspel. Oxytocinet (Uvnäs Moberg, 2010) som utsöndras vid fysisk beröring, har just denna effekt att väcka nyfikenhet och öppna upp för samspel. Hundarna har också, liksom människor, olika personligheter vilket visar sig i sitt förutsägbara sätt att reagera och att förhålla sig till olika situationer (Jensen, 2006). I analysen visade det sig att deltagarna hade sina personliga favorithundar. Pia visade tydligt att Boss var den hund hon ville arbeta med

och där samspelet fungerade bäst. I arbetet med Ester och hundmemory, vilket inte belysts i studiens text, infann sig aldrig något samspel trots att Pia försökte vid några olika tillfällen. Kanske var det så, att Pia och Ester inte hade träffats tillräckligt många gånger för att förstå varandras sociala koder. Å andra sidan, fungerade Johan och Bibbis samspel efter ett tag, trots att de var alldeles okända för varandra. Andra faktorer som personkemi, form av aktivitet, trötthet med mera kan ha spelat en roll just i Pias situation, då inte samspelet fungerade. Sannas favorithund visade sig vara Thea. Thea hade en tydlig personlighet i sin framfusighet, dominans och kärleksfullhet. Men trots hennes ställning som Sannas favorit bland hundarna var Sanna noga med att fördela bekräftelsen lika. Sanna intog en moderlig roll i arbetet med hundarna där denna rättvisa fördelning, beskyddande och medkännande karaktär speglade henne. Hon intog även en ledarroll och styrde samspelet i vissa situationen. Pia liksom Johan, hade en tydlig ledarroll och styrde hundarna i aktiviteten. Pia visade en mer överlägsen, dominant ledarroll medan Johan hade en mer inkännande och empatisk karaktär i sin roll. Den delade känslan som uppstår vid flera tillfällen i observationerna är viktig för att känna gemenskap med andra och identifiera sig själv genom sin egen och andras känslor. I situationer där denna delade känsla uppstår, är Cajsa oftast involverad som tolk av hundens känslor.

Miljö

Miljön i observationerna speglas av glädje, energi, tempoväxlingar och dynamik. Det är i högsta grad en positiv och inbjudande atmosfär, vilket främjar samspelet, inläringen och utvecklingen (t. ex. Fredrickson, 2001, Hedenbro & Wirtberg, 2000). Miljön är inkluderande och omgivningen är anpassad efter brukarens förmåga. Matchningen mellan hunden, personen och aktiviteten är viktig för att kraven ska ligga på en lagomnivå. När kraven till viss grad blir ansträngande, vänder sig brukaren till hunden och söker stöd genom hundens närvaro. Cajsa har en strategi att genom hunden indirekt instruera brukaren. När Cajsa till exempel talar om för Boss att Pia gav kommandot tyst, men du hörde det ändå (till hunden), ger hon Pia indirekt en ledning i hur hon kan göra vid ett annat tillfälle. Instruktionen blir här inte så personlig och utpekande för brukaren.

Affekter

I analysen av samspelet mellan brukare och hund har många olika positiva känslotillstånd inrymts. Glädje är den tydligaste affekten och glädje uppstår i det absoluta inledande

ögonblicket när mötet sker och fortsätter så över tid. Barbara Fredrickson, professor i psykologi och verksam vid University of North Carolina, forskar kring positiva känslotillståndets effekter. Fredricksons teori "Broaden and build theory of positive emotions" (2001) innebär att känslotillstånd såsom t. ex. glädje, intresse, förnöjsamhet och kärlek vidgar medvetandet och uppfattningen av verkligheten och bygger styrkor och resurser. Den positiva känslan har, liksom den negativa känslan såsom rädsla och ångest, varit viktig för vår överlevnad. Det som skiljer känslorna åt är att den positiva känslan inte är viktig i det omedelbara skeendet utan är betydelsefull med en fördröjd effekt. Då vi befinner oss i ett positivt känslotillstånd tar vi in mer av verkligheten omkring oss och inlärningsförmågan förbättras. När vi vidgar vårt medvetande bygger vi också upp personliga styrkor, vilket innebär en psykologisk tillväxt och välbefinnande över tid. Med stöd i Fredricksons forskning, anser jag att brukarnas arbete med hund, i det gynnsamma klimat med dess positiva affekter, främjar deras inläring och bygger upp styrkor och resurser. Utifrån den målgrupp jag tar upp i min studie, är det först och främst nyinläring av förmågor som förlorats genom skadan. Andra affekter som tydligt visat sig är den inkännande känslan. Att inte kunna sätta sig in i andras känslor och visa empati är en vanligt förekommande konsekvens vid en hjärnskada. Det som förefallit intressant för studien är, när det kommer till brukarens förmåga i att känna in hur hunden känner och att "dela känslan" med denna, har detta fenomen visat sig ofta inträffa i observationen. Att uppleva känslan av att ha övertaget, att ha makt, har tydliggjorts vid ett antal tillfällen. Framförallt är det Pia, som vid analysen intagit denna roll. I den konstanta fysiska och kognitiva utsatta position hon är i, kan detta vara ett sätt att hantera sin livssituation då hon alltid är beroende av andra och styrd av andra. Jag vill här relatera till Antonovsky (1998) som talar om hur människan reduceras till ett "objekt" när denna inte kan påverka och styra sitt liv. Antonovsky fortsätter: "En värld som på så sätt upplevs som likgiltig för vad vi gör, kommer att upplevas som en värld som berövats sin mening." (a.a, s. 120). Genom att inta denna ledande roll och att kunna styra situationen, blir arbetet med hund meningsfullt för Pia.

Nyfikenheten har också varit signifikant i analysen av observationerna. Som tidigare nämnts, är just nyfikenheten grunden för samspel ska uppstå (Hedenbro & Wirtberg, 2000) och människan är i grund och botten nyfiken av sig. I samspelet med hunden är denna känslouttryck naturlig, eftersom i hundens grundbeteende ingår nyfikenhet (Jensen, 2006). Oxytocinpåslaget i interaktionen mellan brukare och hund bidrar också till nyfikenhet på

omvärlden (Uvnäs Moberg, 2010). Utifrån dessa komponenter anser jag att just nyfikenhetsfaktorn blir extra stark i samspelet. Nyfikenheten i sig bidrar till handling och agerande. Med stöd i ovanstående resonemang anser jag, att nyfikenheten bidrar till en drivkraft, att handla - att agera, som jag likställer med motivation. Enligt Antonovsky (1998) är faktorn meningsfullhet i KASAM i högsta grad förenat med motivation. Finner då brukaren mening i att samspela med hunden, så menar jag att motivationsfaktorn för brukaren i arbetet med pedagogisk hund är mycket stark. Att jag betonar motivation, beror på att brister i denna funktion är en ofta förekommande konsekvens av en förvärvad hjärnskada (Scheibenpflug & Schön, 2004), vilket medför nedsatt drivkraft och därmed ett hinder i den dagliga livsföringen.

Välbefinnande

I analysen av det observerade materialet utifrån Marte meos samspelsprinciper, har ömsesidig bekräftelse varit mest representerad i studien. Att vara i centrum, att bli uppvaktad av hundar som till och med står i kö och bråkar om att få uppmärksamhet av brukaren såsom i Pias fall, är ett tydligt tecken på bekräftelse från hundens sida. Den fysiska bekräftelsen från hunden är enorm, vilket är i enlighet med Hööks resonemang (2010), då hon menar att ingen personal kan åstadkomma denna bekräftelse i samma omfattning som hunden. Å andra sidan ger brukaren hunden bekräftelse i sin fysiska och verbala kommunikation gentemot hunden. Vad innebär då denna ömsesidiga bekräftelse för brukaren? Utifrån Agneta Henningson (2004), forskare inom pedagogik och bekräftelse, och hennes syn på bekräftelse, handlar begreppet om att bli sedd som människa. Motsatsen, icke bekräftelse, innebär då att inte existera som människa. Henningson beskriver människan som redan från födseln har oanade hälso- och livspotentialer inom sig. Om dessa resurser inte används, kan följden bli att man inte kan vara den man egentligen är, vilket bidrar till en upplevelse av meningslöshet. Henningson relaterar i texten till Buber, som anser att ”bekräftelse är nära relaterat till människans existens och självvärdering och att bekräftelse påverkar våra tillväxtpotentialer som människor och våra möjligheter till mognad” (2004, s. 48). Henningson nämner också utifrån Gustafsson, omvårdnadsforskare, och hans syn på bekräftelse som ”en komponent som ingår i ett ”gott” möte” (a.a). Gustafsson anser också att bekräftelse är en komponent i mänsklig motivation och som bevarar eller stärker människans självbedömning, självbestämmande och självförverkligande. Enligt Gustafsson är bekräftelse också nödvändigt för utvecklande av

hälsa. Henningson själv anser, utifrån teorier och empirisk forskning inom ämnet, att bekräftelse kan ”medföra bevarande av eller förstärkt positiv självbedömning, välbefinnande och ökad hälsa” (2004, s. 47). Utifrån ovan nämnda resonemang till begreppet bekräftelse, kan paralleller dras, att som brukare i samspel med pedagogisk hund blir denne genom det ”goda” mötet sedd och därmed bekräftad. Mötet kan leda till bevarande eller stärkande av individens positiva självbedömning och påverka tillväxtpotentialen som människa, vilket innebär ökad hälsa, välbefinnande, meningsfullhet och en stärkt självbild.

Tydlighet

Tidigare i detta avsnitt behandlades brukarnas samspel med hund med utgångspunkt i ett salutogent synsätt. Denna sammanfattning visar att hundens närvaro ger en mycket tydlig start och avslut samt innehållet i aktiviteten. Även turtagningen i de olika övningarna, och då framförallt bollkastning, ger en naturlig tydlighet i dess struktur. Tid, miljö och person, blir som tidigare nämnts också tydliggjort i aktivitet med hund. Tydligheten skapar trygghet för brukaren i relation till den kognitiva funktionsnedsättning denne har, framförallt när det gäller minnessvårigheter. Enligt Uvnäs Moberg (2006) erhålls en positiv effekt av det sociala minnet vid oxytocinfrisättningen, som sker vid beröring. I likhet med Uvnäs Mobergs tankar kring socialt minne, ser jag hundarnas bidragande resurs främja till socialt minne. Hunden blir begriplig och förutsägbar i nya återkommande situationer vecka efter vecka och bidrar till tydlighet och trygghet. Inom Marte meo nämner man utifrån Sterns teori om självutveckling (t e x Stern, 2003, Havnesköld & Mothander, 2002, Wirtberg & Hedenbro, 2000) om inre ”scheman att vara med”. Människan har representationer i sitt mentala jag, vilket är den föreställda, subjektiva inre bilden hon har. ”Scheman att vara med”, innebär att barnet har speciella personer att vara tillsammans med i speciella situationer vilket upprepas över tid. Detta skapar en mental modell som i sin tur skapar representationer att vara med, vilka är ett samlat nätverk inom samma tema utav många scheman att vara med. Det kan till exempel vara vid matsituationer eller olika känslor som upplevs tillsammans med någon t.ex. glädjas tillsammans med någon eller vara ledsen tillsammans med någon. Detta framkallar representationer för att vara med. Mellan barn och föräldrar upprepas dessa situationer gång på gång och det är i dessa fall som barns känslomässiga, intellektuella och fysiska behov antingen möts eller inte möts. ”I dessa tusentals samspelssekvenser formas barnet och utvecklar bilder och modeller för sitt varande och sitt samspel med andra.” (Hedenbro &

Wirtberg, 2000 s. 26). Det är detta som menas med ”scheman att vara med”. Jag ser det som rimligt, att i det kontinuerliga möte och samspel med pedagogisk hund och den tydlighet och struktur detta innebär, skapas för brukaren ”scheman av att vara med”. Efter en traumatisk förvärvad hjärnskada med kognitiva svårigheter, har dessa tidigare upprättade scheman raserats och måste byggas upp på nytt. I samspelet där den ömsesidiga bekräftelsen är tongivande och strukturen tydlig, skapas nya ”scheman av att vara med”, där hunden med sin bekräftelseförmåga genom yttre påverkan bidrar till en positiv inre bild och en modell av det mentala jag.

Slutsats och diskussion

Slutsats

Min intention med förelagd studie har varit att söka svar på de frågeställningar jag hade utifrån min erfarenhet av arbetet med pedagogisk hund i daglig verksamhet för personkrets 2. Jag vill här betona att studien utgår ifrån deltagare som tycker om hundar och att befinna sig i deras sällskap samt att aktiviteterna är ledarstyrda. Följande problemformuleringar ingår i studien:

Vad sker i samspelet mellan brukare och hund i arbetet med pedagogisk hund?

På vilket sätt påverkas brukaren i samspelet med pedagogisk hund?

Resultatet har visat, att i samspelet mellan brukare och hund är den påvisade ömsesidiga nyfikenheten en viktig drivkraft till att initiera och agera för samspel ska uppstå och för att föra samspelet framåt. Jag likställer i min studie nyfikenheten i samspelet, d v s att handla och agera, med motivation. Utifrån Antonovskys syn på motivation, är denna komponent starkt förenad med meningsfullhet. Meningsfullheten för brukaren i arbetet med hund, har visat sig vara hög i studien och därför anser jag att motivationsfaktorn i arbetet med hund är mycket stark. Bekräftelsen mellan brukare och hund är den samspelsfaktor som dominerar i analysen och bidrar till ett ”gott” möte. I förlängningen kan detta leda till att brukaren växer som människa med stärkt självbild, vilket skulle kunna öka möjligheterna i att påverka sitt liv. I studien har det visat sig att den fysiska kontakt som uppstår i samspelet, med oxytocinfrisättning som följd, har medverkat till positiva effekter såsom nyfikenhet, ökad koncentration, avslappnande effekt och främjande av det sociala minnet, där hunden är den bidragande faktorn. Affekten glädje, som varit tongivande i arbetet med hundarna, speglar det positiva och tillåtande klimat som uppstår, vilket bidrar till ett gott samspel, bygger upp styrkor och resurser och främjar inlärningsförmågan. Förmågan att känna in hundens känslor och dela detta känslotillstånd med omgivningen har också varit utmärkande för studien. I den tydlighet, struktur och kontinuitet jag belyst i arbetet med den pedagogiska hunden, kan jag se en rimlighet i att skapa nya inre ”scheman att vara med” för personer med förvärvad hjärnskada. I dessa inre scheman skapas bilder och modeller för personens varande och samspel med andra, där hunden med sin bekräftelseförmåga bidrar till en positiv inre bild.

Strukturen och tydligheten med dess förutsägbarhet i aktiviteten samt det sociala minnet, skapar utifrån ett salutogent perspektiv begriplighet. De ”lagomkrav” i aktiviteten med viss grad av utmaning och hundens följsamhet och förmåga i att avläsa subtila signaler samt hundens avledningsförmåga i svåra situationer, har visat sig bidra till att situationen också blir hanterbar. Studien har också visat på brukarnas vilja att anstränga sig utöver det vanliga, för att skapa ömsesidig förståelse i kommunikationen med hund, och som följd använda sig av andra icke vanligen förekommande uttryck för att förtydliga kommunikationen. Brukarna intar också olika roller i samspelet med hunden, där just ledarrollen med olika karaktär varit signifikant för studien. Att som brukare kunna styra och påverka situationen har visat sig bidra till meningsfullhet. Ökad spontanitet och naturlighet i fysiska rörelser och kommunikation har också varit signifikant för studiens resultat.

Diskussion

Kritisk reflektion

I min studie valde jag att använda mig av en kvalitativ ansats i min metod för att söka svar på föreliggande forskningsfrågor och då i form av videoobservationer. Varför jag inte valde intervjuer eller frågeformulär, beror på de kommunikationssvårigheter som de observerade innehar. Syftet med studien var också att belysa samspelet mellan brukare och hund, vilket innebar att inte endast fånga den verbala kommunikationen, utan att lägga fokus på den icke verbala. I bearbetningen av observationsmaterial har jag utgått från ett hermeneutiskt synsätt, vilket innebär att jag inte bara intellektuellt har försökt förstå skeendena, utan med min förförståelse, d v s kunskap, tankar, intryck och känslor försökt förstå och tolka forskningsobjektet (Patel & Davidson, 2003). Å ena sidan blir detta en subjektiv tolkning av skeendena och som Thurén uttrycker kring tolkning av andra människors känslor och upplevelser utifrån sig själv, så ”Befinner man sig på mycket osäker mark” (2007, s. 97), eftersom resultatet beror på vem som tolkar. Å andra sidan har just denna förförståelse berikat mig i min tolkning och bidragit till att jag i viss mån kunnat sätta mig in i brukarens situation och själv haft förmågan att inta objektets roll. Genom att inta detta brukarperspektiv, är jag övertygad om att min tolkning av observationsmaterialet har ökat tillförlitligheten, men jag är också medveten om att tolkningen hade sett annorlunda ut om någon med annan bakgrund

utfört samma studie. I mitt arbete med analysen av filmerna utgick jag ifrån Marte meo metodens dialogprinciper, men jag övervägde i inledningsskedet av min studie, att använda mig av Pnina Kleins samspelskriterier (t.ex. Pramling, 1999, Ahlberg, 2009). Beslutet jag tog var på grundval av, att jag känner mig väl förtrogen med metoden Marte meo samt att jag erbjöds handledning av Marte meo vägledare. Jag har vid flera tillfällen haft tillgång till vägledaren som medbedömare i mitt analysarbete. Medbedömaren är även sedan många år tillbaks insatt i brukarnas problematik och erfaren hundförare i aktiviteterna med dem. Jag anser att handledningen i analysen stärker tillförlitligheten i mina resultat.

Har jag då inte som författare förskönat situationerna i det observerade materialet, kan man fråga sig? För att i största mån undkomma denna eventuella försköning, har jag transkriberat materialet i detalj, både vad det gäller den muntliga kommunikationen och kommunikationen via kroppsspråket. Situationer som jag varit osäker på om jag uppfattat rätt har jag haft en dialog kring med min medbedömare och kolleger på min arbetsplats. Filmdokumentation är i dessa fall en tillgång i analysarbetet, då man kan återskapa samspelssituationerna om och om igen för att se alla nyanser. Utifrån etiska överväganden kan filmerna inte ingå fysiskt i studien, därav den detaljerade och skrymmande beskrivningen av filmsekvenserna. Mitt engagemang i min studie har troligtvis färgat av sig i mina bedömningar, vilket jag är medveten om och varit vaksam över i processen. Det filmfokus jag har intagit och de filmsekvenser jag valt ut är utifrån en kontext, vilket också påverkar tillförlitligheten, då detta är min subjektiva bedömning. Om jag valt andra sekvenser, hade utfallet troligtvis sett annorlunda ut. Detta är jag högst medveten om och därför har forskningsfrågorna och syftet med studien alltid varit kärnan i mina avväganden.

Har jag som filmare påverkat brukaren och hunden i min videodokumentation? Detta är en relevant fråga och min åsikt kring detta är, att brukarna ofta blir filmade i olika aktiviteter inom daglig verksamhet, eftersom Marte meo metoden är en väl använd metod inom verksamheten. Därför tror och upplevde jag inte att de observerade nämnvärt blev påverkade av min närvaro, men en viss omedveten påverkan skulle kunna vara möjlig. Hundarna var nyfikna på mig i initialskedet, men det avtog snabbt när respons uteblev. Min pilotstudie guidade mig också i hur jag skulle göra mig så obemärkt som möjligt.

Urvalet av deltagare för observationen visade på en bredd i olika förmågor och icke förmågor, både vad det gäller kommunikationssätt, vilket var intressant för studien i den bemärkelsen att andra kommunikationsuttryck togs i bruk som komplement, men också i den fysiska funktionen. Bredden visade på att de positiva resultaten för samspelet med hund, är oberoende funktionsnedsättningens art.

Sjukgymnasten/hundförarens roll i samspelet har inte nämnts i studien, eftersom jag gjort ett medvetet val att begränsa studien genom att endast fokusera på brukare och hund. Att studera ledarens betydelse för samspelet skulle vara ett intressant område att fördjupa sig inom i vidare forskning. Givetvis är hon högst betydelsefull i ledningen av aktiviteten och därmed också i sin påverkan av brukare och hund. Resultatet hade blivit annorlunda om någon annan hade hållit i aktiviteten, men brukaren och hunden hade oavsett ledare ingått i ett samspel utifrån den nyfikenhetsfaktor jag tidigare beskrivit. Min intention har hela tiden varit att studien skulle utgå ifrån en styrd situation. Intressant hade varit att studera samma fenomen i icke styrda aktiviteter. Utifrån Marte meo analysen är det tydligt att sjukgymnasten använde sig av de ”högre” principerna såsom benämning, triangulering och positiv ledning. Benämningen i sjukgymnastens ledarroll, innebär ett förtydligande och fördjupande av skeenden, vilket är viktigt för förståelsen av olika situationer. Att benämna hundens beteende och känslor är en av många uppgifter ledaren har i arbetet med brukare och hund. Jag ser en stor likhet, utifrån ovannämnda beskrivning av sjukgymnastens roll, med det som Alexandersson (2011) beskriver som mediering utifrån Säljös begrepp (2000). Alexandersson menar att som mediator i arbetet med barn, fungerar ledaren som ett mellanled mellan omgivningen och barnet och leder denne, både verbalt och icke verbalt i lärandeprocessen. Den delade känslan, som jag betonat vid flera tillfällen i analysen, kan man ifrågasätta om den kunnat ske utan sjukgymnastens mediering. Sjukgymnastens proaktiva förhållningssätt, innebär en kontinuerlig avvägning i när hon ska gripa in och styra situationen eller överlåta ansvaret till brukaren och hunden.

Att ha kunskap om hundarna och deras personligheter samt matcha rätt hund med brukare är också ledarens uppgift. Ett exempel på detta är Pia, som har låg energi och för att öka på denna sätts en energisk hund in, Boss. Den positiva ledning sjukgymnasten intar är central då, hon använder sig av den bekräftelse som finns i samspelet för att leda brukaren i en positiv riktning, vilket är just Marte meos grundfundament. Vid lämpliga tillfällen använder

sjukgymnasten sig av hunden i ett avledande syfte. Genom att samtala med hunden, i syfte att instruera brukaren, leder hon brukaren indirekt. Detta anser jag vara en effektiv pedagogisk metod där man undviker en direkt tillrättavisning.

Pedagogiska implikationer

I min inledning uttryckte jag att jag såg den pedagogiska hunden inom daglig verksamhet som ett pedagogiskt verktyg. I likhet med hur man använder sig av redskap såsom datorer, musikinstrument med flera i olika syfte att nå brukarens mål, anser jag att man kan använda hunden som ett pedagogiskt redskap i samma syfte. Utifrån resultaten i min studie, har jag blivit ännu mer övertygad om att hunden kan ses som ett pedagogiskt redskap, vilken i sin interaktion genererar många positiva effekter. Givetvis kan inte hunden klara detta arbete på egen hand, utan måste ha en ledare som styr aktiviteterna och fungerar som en mediator. Men hunden blir pedagogens, ledarens eller sjukgymnastens förlängda arm, som genom sin nyfikenhet och förmåga till bekräftelse motiverar brukaren till samspel i en aktivitet samt bidrar till en positiv och god miljö som främjar utveckling av förmågor och en god självbild. Vilka andra pedagogiska verktyg har dessa kvaliteter?

Jag hade önskat att hunden skulle få göra intåg i skolans värld och där få bli ett pedagogiskt verktyg för de elever som behöver bekräftelse, motivation, begriplighet, hanterbarhet, meningsfullhet, ja, listan kan göras lång. Hunden skulle kunna bidra till inklusion genom den omtyckta varelsen den är, och i mötet med individer med olika behov, bli en gemensamhetsfaktor att pedagogiskt ägna sig åt på många olika sätt. Tillsammans med hunden blir inte funktionsnedsättningen så tydlig, eftersom det skapas en lagomnivå på kraven mellan hund och omgivning och situationen upplevs som tillåtande och hanterbar.

Inom daglig verksamhet finns det två verksamheter där hunden aktivt används som ett pedagogiskt redskap. Den erfarenhet jag har av detta arbete, vilken är ganska lång, säger mig att hunden är här för att stanna och implementeras inom andra verksamheter.

Fortsatt forskning

I likhet med Höök (2010) visar tidigare redovisade Manimalisrapporter från 2005 respektive 2009, att forskningen i Sverige går framåt vad det gäller hundars medverkan inom olika verksamheter. Samtidigt efterfrågas mer forskning inom området med mer kvalitativ

inriktning. Min förhoppning är, att med mitt studieobjekt utav kvalitativ art kunna bidra med att utöka kunskapsområdet. Forskningen i ämnet har kategoriserats inom olika områden utifrån olika yrkesgruppers intressen, där en variation av perspektiv intagits. Följande perspektiv nämns i Manimalisrapporten 2009; vårdperspektiv, djurskyddsperspektiv, pedagogiskt perspektiv, fysiologiskt perspektiv samt ett perspektiv där sällskapsdjurens betydelse för folkhälsan betonas. Att forska vidare inom det pedagogiska perspektivet hade för mig titt sig mycket intressant. Som jag tidigare nämnt, är min bestämda uppfattning att hunden borde introduceras i förskolan och skolans värld, vilket skulle kunna utföras i form av projekt under en begränsad period, för att studera vilka effekter och kvaliteter samspelet mellan barn/elever och hund ger. Utgångspunkten i studien skulle kunna vara inkludering, exempelvis mellan särskola och skola och där hunden blir den gemensamma faktorn. Ett annat intressant område att fördjupa sig i, är vilken påverkan hunden skulle kunna ha i specialundervisning av de elever som har behov av denna form? Skulle hunden kunna bidra med de kvaliteter som jag har påvisat i min studie? Finns det en möjlighet att tillsammans med hunden erhålla den glädje som främjar inlärningsförmågan, nyfikenheten som ökar motivationen och den fysiska kontakten som bidrar till ökad koncentration och ger lugn och ro? Jag finner att ett studieobjekt som ”lärande i samspel med hund” vore mycket intressant att utforska utifrån ett pedagogiskt perspektiv. Min förhoppning är, att denna forskning ska förverkligas och inom snar tid bli ett alternativt redskap i den pedagogiska praktiken.

Avslutning

Är då hunden så speciell för studiens målgrupp eller kan hunden ersättas av andra pedagogiska insatser? I studiens inledning hade jag en tanke om att man skulle kunna överföra de positiva vinningar som hunden genererar, i situationer utan hund. Med studiens påvisade resultat finner jag, att för en individ med visst mått av hundtycke, går det inte att ersätta hunden med dess mångfald av kvaliteter med ett annat pedagogiskt verktyg för att få den omfattning av positiv påverkan som just hundens närvaro genererar. Jag är överväldigad, och betänk då, att hundar aldrig tidigare har varit intressanta för mig.

Referenslista

Aarts, Maria (2000). *Marte Meo: basic manual* . Harderwijk: Aarts productions

Antonovsky, Aaron (1991). *Hälsans mysterium* . Stockholm: Natur och kultur

Adler, Björn & Adler, Hanna (2000). *Neuropedagogik: om komplicerat lärande* . Lund: Studentlitteratur

Ahlberg, Ann (2007). Specialpedagogik – ett kunskapsområde i utveckling. I Nilholm, Claes & Björck-Åkesson, Ahlberg (red.) (2007). *Reflektioner kring specialpedagogik: sex professorer om forskningsområdet och forskningsfronterna* (ss. 66-78).

Ahlberg, Ann (red.) (2009). *Specialpedagogisk forskning: en mångfasetterad utmaning* . 1. uppl. Lund: Studentlitteratur

Anderson, Lotta & Tvingstedt, Anna-Lena (2009). Med fokus på samspel: Att använda video i specialpedagogisk forskning. I Sundmark, Björn (red.), *Educare: 2009:4 artiklar : att infånga praxis - kvalitativa metoder i (special)pedagogisk forskning i Norden* (ss. 81-103). Lärarutbildningen, Malmö högskola, Malmö, 2009

Beck-Friis, Barbro, Strang, Peter & Beck-Friis, Anna (2007). *Hundens betydelse i vården: erfarenheter och praktiska råd* . 1. uppl. Stockholm: Gothia

Bergstrand, Bengt Olof (2011). *LSS: stöd och service till vissa funktionshindrade* . [Ny, uppdaterad utg.] Höganäs: Komlitt

Bjerstedt, Åke (1997). *Rapportens yttre dräkt: några rekommendationer* . Lund: Studentlitteratur

Codex – regler och riktlinjer för forskning – Vetenskapsrådet www.codex.vr.se, hämtad 11-10-11

Emanuelsson, Ingemar (2001). *Forskning inom det specialpedagogiska området: en kunskapsöversikt* . Stockholm: Statens skolverk
Tillgänglig på Internet: www.skolverket.se/publikationer?id=800, hämtad 11-09-25

Franssén, Henningson, Kolfjord, Ingela & Widding Hedin, Lena (2004). *Hälsans sociala villkor* . 1. uppl. Lund: Bokbox

Fredrickson Barbara L. (2001) Tillgänglig på internet:
www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3122271/ hämtad 12-02-20

Glingsten, Gunilla & Rosemarie, Lund (2007) *Hundar som hjälpmedel i vård och terapi: C-uppsats* Hälsa och Samhälle MöH, hämtad 11-10-15

Havnesköld, Leif & Risholm Mothander, Pia (2002). *Utvecklingspsykologi: psykodynamisk teori i nya perspektiv* . 2., [helt omarb. och uppdaterade] uppl. Stockholm: Liber

Hedenbro, Monica & Wirtberg, Ingegerd (2000). *Samspelets kraft: Marte meo - möjlighet till utveckling* . 1. uppl. Stockholm: Liber

Helander, Emma & Saae, Orn-Anong (2011) *Djurs betydelse för äldre: examensarbete sjuksköterskeprogrammet* Hälsa och Samhälle MöH, hämtad 11-10-15

Höök, Ingeborg (2010). *Hund på recept: den professionella vårdhunden* . 1. uppl. Stockholm: Gothia

Jensen, Per (2006). *Djurens beteende: [-och orsakerna till det]* . 3. [uppl.] Stockholm: Natur och kultur

Kvale, Steinar (1997). *Den kvalitativa forskningsintervjun* . Lund: Studentlitteratur

Manimalisrapporten 2005

<http://www.manimalis.se/uploads/manimalisrapporten-2005-2.pdf> , hämtad 11-11-20

Manimalisrapporten 2009., [6. uppl.], Manimalis, Stockholm, 2009http://vardhundskolan.se/images/stories/litteratur/Manimalis_2009.pdf, hämtad 11-12-10

McNicholas, J. & Collis, G. 2004. *The role of pets in the social networks of children, adolescents and elderly people*. IAHAIO conf. report. Glasgow 6–9 Oct.

Nilholm, Claes (2007). *Perspektiv på specialpedagogik* . 2., [omarb.] uppl. Lund: Studentlitteratur

Patel, Runa & Davidson, Bo (2003). *Forskningsmetodikens grunder: att planera, genomföra och rapportera en undersökning* . 3., [uppdaterade] uppl. Lund: Studentlitteratur

Pramling Samuelsson, Ingrid & Lindahl, Marita (1999). *Att förstå det lilla barnets värld - med videons hjälp* . 1. uppl. Stockholm: Liber

Scheibenpflug, Karina & Schön, Anette (2004). *Hjärnskadad: en bok om hjärnskaderehabilitering* . 2., [rev.] uppl. Örebro: Vuxenhabiliteringen, Örebro läns landsting

Stern, Daniel N. (2003). *Spädbarnets interpersonella värld: ett psykoanalytiskt och utvecklingspsykologiskt perspektiv* . [2., utök. svenska utg.] Stockholm: Natur och kultur

Thurén, Torsten (2007). *Vetenskapsteori för nybörjare* . 2., [omarb.] uppl. Stockholm: Liber

Uvnäs Moberg, Kerstin (2000). *Lugn och beröring: oxytocinets läkande verkan i kroppen* . Stockholm: Natur och kultur i samarbete med Axelsons gymnastiska institut

Uvnäs Moberg, Kerstin (2009). *Närhetens hormon: oxytocinets roll i relationer* . 1. utg. Stockholm: Natur & Kultur

Vernersson, Inga-Lill (2007). *Specialpedagogik i ett inkluderande perspektiv* . 2., [uppdaterad och utök.] uppl. Lund: Studentlitteratur

Vetenskapsrådet Tillgänglig på Internet:

http://www.cm.se/webbshop_vr/pdf/VR2007_05.pdf , hämtad 11-12-09

Wennerberg, T. (2010). Positiva känslor gör oss mer närvarande. *Sankt Lukas*, höst/vinter, 3-4

Bilaga A

Studie kring samspel mellan människa och hund

Som studerande vid Malmö Högskola för skolutveckling och ledarskap, ska jag Marie, i min ”Förberedande kurs för specialpedagogik” göra en C-uppsats. Denna uppsats ska handla om samspelet mellan brukare och hund inom daglig verksamhet för personkrets 2. Jag vill göra denna studie, eftersom jag har arbetat inom verksamheten i många år och sett hur positivt det är när människor arbetar och kommunicerar med hund, vilket gjort mig **väldigt** nyfiken på några frågor:

- Vad sker i samspelet mellan brukare och hund i aktiviteten med hund?

- På vilka sätt påverkas brukaren i samspelet med hunden?

För att få svar på mina frågor, tänker jag göra videoobservationer där brukare och hund arbetar tillsammans. Detta innebär, att jag vid tillfälle önskar filma dig i din aktivitet med hund och hundförare på XXXX. Denna film kommer jag sedan tillsammans med XXXXX (sjukgymnast, hundförare och Marte meo vägledare på XXXX) analysera, för att få klarhet i mina frågeställningar.

I min uppsats kommer du oidentifieras i texten och kan där inte kännas igen av utomstående. För att levande- och tydliggöra min studie är min intention, att visa upp vissa valda delar av filmen vid tillfället för min examination på Malmö Högskola. Därefter kommer videomaterialet förstöras och endast den oidentifierade texten kommer finnas kvar.

Du kan hoppa av projektet närhelst du vill och det är helt frivilligt att delta. När uppsatsen är klar, ska den endast användas i forskningssyfte och du får gärna ta del av den.

För att kunna göra studien är Ditt deltagande viktigt för mig. Jag hoppas att resultatet jag kommer fram till kan tillföra något positivt för dej och andra inom daglig verksamhet, äldreboende, förskolor och skolor.

Om du har några frågor eller synpunkter är du välkommen att kontakta mig på mejl eller telefonnummer:

marie.a.nilsson@malmoe.se   XXX-XXXXX

Vänliga Hälsningar

Marie Nilsson

XXXXXX Dagliga Verksamhet

2011-12-02

Jag har tagit del av informationen och vill vara med i studien:

Namn: _____

God man: _____

Bilaga B

Jag presenterar här utifrån Hedenbro och Wirtberg (2000) och förtydligar de åtta utvecklingsstödjande dialogprinciperna som Marte meo metoden utgår ifrån.

- Princip 1 Uppmärksamma initiativ/fokus

En förutsättning att få till stånd en ömsesidig interaktion är att deltagarna har gemensamt fokus, exempelvis tittar på samma sak. Att se barnets initiativ är förälderns ansvar. Nyfikenheten på varandra utgör basen för att samspel ska uppstå. I detta sökande efter information om varandra avläser man olika signaler såsom ansiktsmimik, kroppsspråk och andra reaktioner.

- Princip 2 Bekräfta initiativ/fokus

När gemensamt fokus uppstått är det viktigt att föräldern bekräftar barnet och genom detta förmedlar föräldern att den ser barnet och delar upplevelse med barnet. Även här är det viktigt att bekräftelsen är ömsesidig för att dialog ska uppstå. Att vara sedd och hörd ger oss en upplevelse av att finnas med i ett sammanhang och vara betydelsefull. Förälderns bekräftelse utlöser barnets uppmärksamhetsflöde och detta är första steget till positiv ledning. Bekräftelse är en förutsättning för att det ska uppstå turtagning. Bekräftelse kan ske på olika sätt såsom leenden, imitation/härmning, affektintoning, ögonkontakt, verbal benämning.

- Princip 3 Vänta in / Tempo / Rytme

Den tredje principen handlar om tempot i turtagningen. Föräldern ska invänta barnets svar "pausering" i avseende att erhålla barnets reaktion. Pausen är viktig för att barnet ska kunna ta in och integrera förälderns agerande samtidigt som en inre reaktion och ett eget svar utifrån detta ska skapas. Pauseringen är olika lång beroende på individ och det är viktigt att föräldern uppehåller ett aktivt intresse under denna tid. Barnet känner då att föräldern är intresserad av svaret och att hon/han är viktig i sammanhanget. Detta påverkar barnets självbild. I detta samspel skapas en viss rytm där timingen är viktig för turtagningen.

- Princip 4 Benämning av initiativ

*En av de viktigaste och mest centrala idéerna i Marte meo är **benämning**, både av föräldrarnas egna känslor och agerande och självklart också barnets uttryck vad det gäller känslor, reaktioner, och initiativ. Benämningar hjälper barnet att förstå sammanhang, fokusera och koncentrera sig samt genom att förstärka de upplevelser parterna är med om. Röst och tonläge är viktiga komponenter i benämningen, och då särskilt för det lilla barnet, eftersom dessa är förmedlare av känslor och närvaro. Eftersom det lilla barnet inte har möjlighet att benämna sina upplevelser och känslor, blir föräldern barnets "språkrör". Fördjupning är ett begrepp som används inom Marte meo. Genom att föräldern benämner, "Jaha, du leker med den vita kaninen. Den tycker du om!" får barnet bekräftelse på att föräldern ser, delar upplevelsen och uppmärksammar vad barnet gör. Detta leder till fördjupning. Att använda barnets namn i ett bekräftande tonfall är viktigt för dess identitetsskapande.*

- Princip 5 Ansvara för samspelet

Den vuxne tar här ansvar för interaktionen så den utifrån barnets förmåga formas till ett samspel med flera turtagningar och gör det möjligt för barnet att aktivt delta. Denna princip kan man se som en sammanfattning av de fyra tidigare punkter och där man aktivt tränar och utvecklar sin förmåga till dialog. För att kunna skapa relationer och fungera i sociala sammanhang är det viktigt att kunna delta i många turtagningar. Barnet måste både självt aktivt bidra men också ta in och lyssna till andras bidrag i dialogen.

- Princip 6 Positiv ledning

Det lilla barnet behöver stöd i att orientera sig i sina egna initiativ och handlingar, vilket den vuxne bidrar med genom positiv ledning vid önskat beteende. Detta bildar ja-cirklar, d v s den vuxne bekräftar de positiva handlingarna. Vid bekräftelse och uppmärksamhet i oönskade situationer bildas nej-cirklar. Genom benämning av valda situationer hjälper den vuxne barnet i att reglera de stimuli det utsätts för. Barnet får stöd i att fokusera och indirekt också stöd i att sortera bort onödiga stimuli.

- Princip 7 Triangulera / Introducera omvärlden / Knyta samman individen

Från att samspelet har varit den trygga "jag- och du relationen", utvidgas nu dialogen till att omfatta omvärlden och en triangulering inleds. Genom att mamman benämner exempelvis pappans ankomst inför barnet "där kommer pappa!" blir pappan en länk till övriga världen och barnet lär sig att vara med fler. Detta är grunden till barnets utveckling i social kompetens. Genom att prata om andra i daglig samvaro, exempelvis syskon, och därigenom hjälpa det lilla barnet med att benämna och bekräfta tredje part, tränas och utvecklas barnets sociala interaktion.

- Princip 8 Start och slutsignaler / Tydlighet

Ett naturligt inslag i föräldrars kommunikation med späda barn är start- och slutsignal i interaktionen. Genom verbal kommunikation, tonfall, kroppsspråk och ansiktsmimik sker en invitering till interaktion och föräldern avläser om barnet är redo för samspel. I avslutningen av interaktionen blir tempot långsammare och tonfallet oftast lägre. Det allra sista momentet är oftast med blicken, där man tillsammans stämmer av att det är lagom att avsluta dialogen. En ny dialog med nytt tema kan snabbt upptas och samspelet är igång igen. För att barnet ska kunna ingå i en dialog och samspela med andra utanför hemmet, är det av största vikt att hon/han lär sig själv att starta och avsluta interaktionen.